

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur
Brouwer, J.K.G.

Citation

Brouwer, J. K. G. (2016, June 8). *Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/40120>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/40120>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/40120> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Brouwer, J.K.G.

Title: Johan van Meurs : een studie over een pionierend orgeladviseur

Issue Date: 2016-06-08

APPENDICES

1. Dispositievoorbeelden van kleine orgels gebouwd naar de traditie van de Orgelbewegung
2. Nadere informatie over de Groninger orgelmakersfamilie Doornbos
3. Nadere informatie over de firma Meek uit Assen
4. Nadere informatie over de orgelhersteller Neuhäuser uit Assen
5. Nadere informatie over de firma Spiering uit Dordrecht
6. Overzichten van mogelijke opdrachten
7. Plannen rond de bouw van een nieuw orgel in de Torenkerk van Winsum
8. Conceptbrief van Van Meurs van 3 september 1938 rond de Geref. Kerk te Grijpskerk
9. Rapport van Van Meurs over het orgel van de Kandelaarkerk in Assen
10. Plannen rond het orgel van de Stephanuskerk te Beilen
11. Kostenopgave van Doornbos van 10 juli 1941 voor het orgel van Eppenhuisen
12. Rapport van Van Meurs over het orgel van de Zuiderkerk in Assen
13. Een ongedateerde (concept-)opgave in het archief van Van Meurs van gebreken met betrekking tot het orgel in Uithuisen
14. Vergelijking van een aantal dispositieverzamelingen
15. Index bij de dispositieverzameling van Van Meurs
16. Van Meurs' dispositieverzameling geannoteerd

Appendix 1

Dispositievoorbeelden van kleine orgels gebouwd naar de traditie van de Orgelbeweging

Buitenlandse voorbeelden in chronologische volgorde

Hamburg-Altona [D], Gemeindesaal der Paulusgemeinde⁸⁹³
1926, Klassmeyer (Kirchheide).

<i>Hauptwerk</i>	<i>Oberwerk</i>
Flautado 8'	Gedackt 8'
Italienisches Principal 4'	Offene Blockflöte 4'
Rauschpfeife 2 2/3'+2'	Glöckleinton 2'+1'
<i>Pedal</i>	<i>Speelhulpen</i>
Dulcian 16'	Koppel Oberwerk zum Hauptwerk
Nachthorn 2'	Koppel Hauptwerk zum Pedal

Tractuur
mechanisch

Pahlen [D], Dorfkirche⁸⁹⁴
1931, Furtwängler & Hammer (Hannover).

<i>Hauptwerk</i>	<i>Oberwerk</i>
Holzflöte 8'	Singend Gedackt 8'
Prinzipsal 4'	Blockflöte 4'
Rauschpfeife 2fach	Waldflöte 2'
Krummhorn 8'	Schweizerpfeife 1'

Pedal
Subbass 16'
Holzflöte 8' (transmissie)
Prinzipsal 4' (transmissie)

---

⁸⁹³ Alfred Reichling 1995, 35.

⁸⁹⁴ Alfred Reichling 1995, 61. Het dispositieontwerp is van de hand van Chr. Mahrenholz.

Gierslev [Dk] Kirke

1935, Starup (København), met gebruikmaking van enig ouder materiaal.⁸⁹⁵

Manual

Bordun 16'

Principal 8'

Salicional 8'

Octav 4'

Fløite 4'

Quartian 2' - 1 1/3'

Cymbel 2/3' III

Pedal

aangehangen

Tractuur

mechanisch⁸⁹⁶

Oksbøl [Dk, op het eiland Als], Vor Frue Kirke

1937, Marcussen (Åbenrå), 1988 vervangen door een nieuw instrument.

Manual (C-f³)

Quintatøn 16'

Principal 8'

Gedackt 8'

Oktav 4'

Rørfløjte 4'

Rauschquint II (2 2/3'-2')

Mixtur III

Pedal (C-d¹)

Subbas 16'

Speelhulp

Pedaalkoppel

Tractuur

Pneumatisch

---

⁸⁹⁵ Ontleend aan een beschrijving van deze kerk, opgesteld door het Deense Nationale Museum.

⁸⁹⁶ De keuze voor deze tractuur is mogelijk een gevolg van het gebruik van een bestaande windlade uit 1893 (Knud Olsen [København], voorheen in Løgstor Kirke).

Vesterborg [Dk], **Kirke**⁸⁹⁷

1938, Frobenius (Kongens Lynby).

<i>Hovedværk</i> (C-g ³)	<i>Svelleværk</i> (C-g ³)	<i>Pedal</i>
Quintatøn 16'	Gedakt 8'	aangehangen
Principal 8'	Fløjte 4'	
Oktav 4'	Mixtur 1' III	<i>Speelhulp</i>
Quartian 2 2/3'-2'		Pedal-kobbel

Tractuur

pneumatisch

Opmerkelijk is dat bij dit orgel beide werken vanaf één klavier bespeeld worden. Dit instrument lijkt welhaast een twee-werks uitvoering van het hierboven beschreven orgel van Oksbøl.

Kloster [D, op het eiland Hiddensee], **Dorfkirche**⁸⁹⁸

1943, A. Schuke (Berlin-Potsdam).

<i>Manual I</i>	<i>Manual II</i>	<i>Pedal</i>
Gedackt 8'	Quintatön 8'	Subbass 16'
Principal 4'	Rohrflöte 4'	
Mixtur IV	Nachthorn 2'	<i>Speelhulpen</i>
	Sesquialtera II	3 gebruikelijke koppelingen

Tractuur

mechanisch

---

⁸⁹⁷ Ontleend aan de site van de orgelmaker Troels Krohn (www.krohn-orgler.dk), die aan dit instrument in 2006 groot onderhoud heeft uitgevoerd en aangevuld met door hem verstrekte informatie.

⁸⁹⁸ Orgelkalender 2000, uitg. J. Stinkens (Zeist).

*Nederlandse voorbeelden in chronologische volgorde.*⁸⁹⁹

Heiloo, Protestantse Witte Kerk

1936, Flentrop (nieuw binnenwerk in de bestaande 18^e-eeuwse kast).

Dit binnenwerk is in 1968 vervangen door een nieuw en overgeplaatst naar de Katholieke kerk Maria Ten Hemelopneming in Rheden - De Steeg.

<i>Manuaal (C-f³)</i>	<i>Pedaal (C-d¹)</i>
Prestant 8'	Bourdon 16'
Holpijp 8'	
Gamba 8'	<i>Speelhulpen</i>
Voix Celeste 8'	Superkoppel Manuaal
Octaaf 4'	Koppel Pedaal-Manuaal
Roerfluit 4'	Tremolo
Mixtuur III	

Tractuur

Pneumatische kegellade

Aerdenhout, Religieuze Kring

1937, Flentrop.

<i>Manuaal (C-g³)</i>	<i>Pedaal (C-d¹)</i>
Holfluit 8'	Subbas 16'
Viola 8'	
Voix Celeste 8'	<i>Speelhulpen</i>
Prestant 4'	Pedaalkoppel
Nasard 2 2/3'	Sub-/Superkoppel
Mixtuur III	Tremolo

Tractuur

pneumatisch

---

⁸⁹⁹ De voorbeelden van Flentrop-orgels zijn deels ontleend aan de site www.flentrop.nl, geraadpleegd 21 december 2012.

Heemstede, Nederlandse Protestantenbond⁹⁰⁰

1937, Flentrop.

<i>Manuaal I (C-g³)</i>	<i>Manuaal II (C-g³)</i>
Holfluit 8'	Salicionaal 8'
Prestant 4'	Roerfluit 4'
Sesquialter II-III	Flageolet 2'
	Mixtuur III
<i>Pedaal (C-f¹)</i>	<i>Speelhulpen</i>
Subbas 16'	Koppel I-II
Gedekt 8' (transmissie)	Koppel P-I
	Koppel P-II
<i>Tractuur</i>	Subkoppel I-II
Elektrische kegelladen	Tremulant

Parijs [F], Wereldtentoonstelling: 'Salle de l'art religieux'

1937, Flentrop. In 1938 aangekocht door de Nederlandse Bachvereniging en opgesteld in het koor van de Protestantse Vituskerk te Naarden.⁹⁰¹ Bij plaatsing was de dispositie:

<i>Hoofdwerk (C-g³)</i>	<i>Positief (C-g³)</i>
Roerfluit 8'	Quintadeen 8'
Prestant 4'	Openfluit 4'
Mixtuur IV	Prestant 2'
Schalmei 8'	Scherp III-IV
<i>Pedaal (C-f¹)</i>	<i>Speelhulpen</i>
Subbas 16'	Koppel I-Pedaal
Prestant 8'	Koppel II-Pedaal
Gedekt 8'	Koppel II-I
Octaaf 4' (transmissie)	Subkoppel II-I
Flageolet 2' (transmissie)	Vaste combinaties
	Vrije combinatie
	Volle werk
<i>Tractuur</i>	
Elektro-pneumatische kegelladen	

⁹⁰⁰ In dit gebouw kerkt thans de Doopsgezinde Broederschap. Het heet nu de 'Kleine Vermaning'.

⁹⁰¹ De grote waarde van dit instrument werd niet direct ingezien en het heeft wat moeite gekost voor er, in de vorm van Naarden, een nieuwe standplaats werd gevonden. Eerder werd het o.m. tevergeefs aangeboden t.b.v. plaatsing in de aula van de Nieuwe Oosterbegraafplaats te Amsterdam. Mogelijk werd de bijzondere vormgeving ervan daar als een beperkende factor ervaren.

Amsterdam, (voormalige) Bethelkapel

1939, Flentrop; begin jaren zestig vervangen.

<i>Manuaal (C-f³)</i>	<i>Pedaal (C-d¹)</i>
Holpijp 8'	Subbas 16'
Prestant 4'	
Fluit 4'	<i>Speelhulpen</i>
Nasard 2 2/3' disc.	Pedaalkoppel
Dolce 2' bas	Sub- en Superoctaafkoppel
Mixtuur III-IV	Tremulant

Tractuur

Pneumatische kegellade

Amsterdam-Durgerdam, Protestantse Dorpskerk

1939, Flentrop.

Rond 1993 geplaatst in de Hervormde kerk van Amsterdam-Schellingwoude.

<i>Manuaal (C-f³)</i>	<i>Pedaal (C-g⁰)</i>
Prestant 8'	aangehangen
Holpijp 8'	
Viola 8'	<i>Speelhulp</i>
Voix Celeste 8'	Tremolo
Octaaf 4'	
Fluit 4'	
Roerfluit 2'	<i>Tractuur</i>
Mixtuur II-III	mechanisch ⁹⁰²

---

⁹⁰² Net als het hierboven aangehaalde orgel in het Deense Gierslev werd ook hier de tractuur mogelijk opgelegd door het gebruik van een bestaande windlade (1836, voorheen Monnickendam, Evang. Luth. Kerk)

Appendix 2

*Nadere informatie over de Groninger orgelmakersfamilie Doornbos*⁹⁰³

Jan Doornbos (Garsthuizen, 1847 - Groningen, 1925), zoon van landbouwer Klaas Jan Doornbos en Angeniet Leenderts Veldhuis, was achtereenvolgens werkzaam als boerenknecht, smidsknecht en uurwerkmaker. Hij had interesse in orgelbouw en had eens een orgelpijp gemaakt van een kraantjespot. In 1871 ging hij in de leer bij Roelf Meijer in Veendam om zich al in 1873 als zelfstandig orgelmaker te vestigen in Groningen. Hij paste hij al snel de mechanische kegellade toe, zoals bijvoorbeeld in Den Ham, voormalige Hervormde kerk (1899), Noordhorn, Protestantse kerk (1899) en Zuidwolde [Dr], Protestantse kerk (1902).⁹⁰⁴ Daarnaast was één van de eerste orgelmakers die in het noorden Röhren-Pneumatik toepaste. Rond de eeuwwisseling was hij in felle concurrentieslag gewikkeld met de Gebr. Van Oeckelen. Doornbos' gunstige prijsstelling won het echter in toenemende mate van de goede reputatie van de Van Oeckelens.⁹⁰⁵ In het bedrijf werkten ook zijn beide zonen Andreas (ook wel André) (1880 - 1944) en Klaas (1888 - Groningen, 1951). Na het overlijden van Jan in 1925 zette Klaas voor zijn moeder het bedrijf voort.

Andreas had korte tijd bij Adema (Amsterdam) gewerkt. Hij begon na het overlijden van zijn vader een eigen orgelmakerij en deed hij voorkomen alsof hij de voortzetter van diens bedrijf was.⁹⁰⁶ Zo suggereerde hij in een advertentie dat zijn bedrijf in 1902 in het Martiniorgel de pneumatiek had aangebracht.⁹⁰⁷ Zijn werkplaats was eerst gevestigd aan de Riouwstraat 2, later aan de Lindehof 5.⁹⁰⁸

Bijzonder binnen het oeuvre van Klaas Doornbos zijn de restauratie van het orgel te Nieuwolda (1951) en de uitbreiding van het orgel van Ruinerwold met een rugpositief in oude stijl (1951). De Nederlands/Zwitserse orgelmaker Bernhardt Edskes vertelde in 2006 over de activiteiten van Klaas Doornbos het volgende: 'Daar leefde het oude ambacht nog voort, daar zag je het traditionele handwerk nog. Die man had een enorme liefde voor het vak'.⁹⁰⁹ Klaas' werkplaats was gevestigd aan de Singelweg 58. Van Meurs was zeer op hem gesteld en hield

---

⁹⁰³ Grotendeels ontleend aan: Frans Talstra, *Langs Nederlandse orgels, Groningen Friesland Drenthe*, (Baarn 1979), 53.

⁹⁰⁴ Van deze drie instrumenten is alleen dat van Den Ham nog in de oorspronkelijke staat.

⁹⁰⁵ Hans Fidom (red.), *Het Historische Orgel in Nederland 1902-1910*, deel 14 (Amsterdam 2010), 116.

⁹⁰⁶ *Nieuwsblad van het Noorden*, 12 juli 1926, 14.

⁹⁰⁷ Als dat al zo was, dan had hij dit als werknemer van zijn vader gedaan. Hij vergist zich in deze advertentie overigens in het jaar van oplevering; dat moet zijn: 1904.

⁹⁰⁸ Victor Timmer, 'Werklijst van een kleine orgelbouwer (Jan Doornbos)', *De Mixtuur* 23 (1977), 524.

⁹⁰⁹ Erik van der Heijden, *Bernhardt Edskes, Schnitger & Bach in Dordrecht*, www.orgelnieuws.nl (2006). Ook orgelbouwer Ernst Leeftang (1906-1994) was verrassend mild over de orgelbouw in de dertiger jaren. Over zijn opleidingstijd bij Standaard en Blaisse & Strunk stelde hij: 'Men zegt nogal eens, dat de orgelbouwers in die tijd maar slecht werk leverden. Ze beheersten echter wel degelijk het ambacht, maar wisten niet goed meer wat een orgel was'.

14 februari 1951 onderstaande rede bij diens graflegging op de begraafplaats Selwerderhof. Doornbos en hij deelden de zoektocht naar de oude orgelklank.

Wat ons in het leven van vriend Doornbos opvalt, was zijn opgewektheid van geest en vooral zijn Groote ijver voor zijn arbeid. Hij had het ambt van zijn vader gekozen een heerlijk ambt, doch ook moeizaam en zwaar.

Doch te weten, dat zijn arbeid ook was geplaatst in de eeredienst der Kerk, doet ons zien dat ook hij was een werktuig in dienst der Kerk.

Moeilijke jaren heeft hij moeten doormaken. Als zijn vader hem ontvalt, moet hij alléén verder. In het begin is het hem zwaar, doch het gelukt hem met groote Krachtsinspanning zijn eigen zaak op te bouwen.

Het Kerkorgel, zijn levensinstrument, moet het beste zijn wat in de Kerk ter eere Gods zal klinken. Uren aan uren, dagen, weken en jaren heeft hij in de Kerk doorgebracht. Niets was hem teveel, de Koning der instrumenten moet een lofwaardig speeltuig zijn.

Wij zien, dan ook hoe zijn werk groeit en ook gezegend wordt. De opdrachten worden groter en met steeds meer liefde geeft Klaas zich aan zijn arbeid. Ontelbaar zijn de orgels waaraan zijn naam verbonden is.

En dan komt eindelijk zijn laatste aardsche opdracht. Het geheel restaureeren en vernieuwen van het orgel der Herv. Kerk te Nieuwolda.

Maanden lang is hier gezwoegd doch hier is ook een orgel met een Klassieke toon bereikt, waaraan zijn naam als orgelbouwer voor altijd verbonden zal blijven.

Zoo rust hij dan nu ook bevrijd van aardsche zorgen, totdat ook eenmaal de bazuin van hoogere orde over deze groeve zal klinken.

Veel is er dit leven geweest, waarvoor wij dankbaar mogen zijn. Daarom past ons ook bij dit graf tenslotte een danktoon, ja een danktoon aan God, die ons dit rijke leven schonk.

Hem zij de lof tot in eeuwigheid.⁹¹⁰

---

⁹¹⁰ Van Meurs' plakboeken.

Appendix 3

Nadere informatie over de firma Meek uit Assen

Bij zijn advieswerkzaamheden in de Noorderkerk van Assen werkte Van Meurs als adviseur samen met Johannes Meek, muziekhandelaar, organist en orgelhersteller te Assen. De heren waren goed bevriend. Van Meurs gaf Meek's zoon Albert orgelles en een andere zoon van Meek, Harry, gaf later Van Meurs' kleinkinderen tekenles. Meek's naam wordt in de Drentse orgelhistorie enkele keren genoemd, maar er is vrijwel niets over hem en zijn bedrijf gepubliceerd.⁹¹¹

Johannes Meek (Assen, 1875 - 1970) was eerst, net als zijn vader, schoenmaker. Rond 1900 stichtte hij een piano- en harmoniumhandel in Assen. Op het terrein van de muziek-instrumentenbouw was hij autodidact. Muzieklessen kreeg hij ondermeer van Jan Zwart. Daartoe ging hij naar Amsterdam, maar geregeld kwam het voor dat Zwart hem in Assen les gaf als hij voor een concert in de regio was. Meek was organist van de Gereformeerde Zuiderkerk in Assen. Uit zijn op 1 juni 1899 gesloten huwelijk met Christina Hendrica Koster (Assen, 1875 - Assen, 1942) werden veertien kinderen geboren, waarvan twee kort na de geboorte overleden.

Het bedrijf werd gevestigd aan de Kerkstraat 8. Later kon daar het pand op nummer 6 bijgetrokken worden.⁹¹² Meek had in een voormalige zeepfabriek aan de Vaart in Assen zijn werkplaats. Op een onbekend moment werd in de stad Groningen een filiaal geopend in de Gelkingestraat. Meek kocht instrumenten in eerste instantie in Duitsland. Veelal ging hij zelf naar Leipzig en Dresden om die daar ter plekke te selecteren. Hij slaagde erin om voor wat betreft harmoniums van de Theodor Mannborg Harmonium-Fabrik te Leipzig de alleenverkoop voor Assen en omgeving te verwerven.⁹¹³ Later verhandelde hij ook in de Verenigde Staten vervaardigde harmoniums. Naast piano's en harmoniums verkocht hij ook vleugels, accordeons, bladmuziek en gitaren. Stemmen en onderhoud aan kerkorgels deed hij bij voorkeur op de zaterdagen. Zijn zoons assisteerden hem hierbij, één van hen was Jurjen Meek (Assen, 1901 - Assen, 1923), die in zijn overlijdensacte 'orgelmaker' genoemd werd. Een enkele keer verhandelde hij oude huispijporgels. De laatste activiteit op dit gebied was in 1932. Blijkens een naamplaatje op een door hem geleverd harmonium ging hij later ook radio's verkopen.⁹¹⁴ Meek had niet verder gedocumenteerde contacten met de orgelmakers Pannekoek & Vermeux in Leeuwarden. Mogelijk dat de laatsten in zijn opdracht grotere werkzaamheden uitvoerden. In opdracht van Verschuieren plaatste hij in 1929 een nieuw dan wel bestaand orgel in de Gereformeerde kerk van Schoonoord.⁹¹⁵ Naast zijn muziekhandel was hij was op andere terreinen actief, zo handelde hij ook in onroerend goed.

---

⁹¹¹ Zie o.m. www.orgelsindrenthe.nl, geraadpleegd 17 oktober 2015.

⁹¹² Op de gevelstenen van het pand staan muziekinstrumenten afgebeeld. Oorspronkelijk waren ze in terracotta en bruin ingekleurd, nu zijn ze helaas in gebroken wit overgeschilderd.

⁹¹³ Mededeling Wim Olthof, 22 augustus 2012.

⁹¹⁴ Dit naamplaatje bevindt zich in de collectie van Sicco Steendam in Roodeschool.

⁹¹⁵ www.orgelsindrenthe.nl, geraadpleegd, 16 november 2014.

In 1938 nam een zoon van Meek het bedrijf over en later raakte ook een dochter bij de zaak betrokken.⁹¹⁶ Zoals bij veel zaken op muziekt terrein, kreeg ook de firma Meek last van het feit dat er in huiselijke sfeer minder behoefte bestond aan muziekinstrumenten en werden de activiteiten in 1971 of kort daarna noodgedwongen beëindigd.⁹¹⁷ In het bedrijfspand is momenteel een reisbureau gevestigd.

Een andere zoon van de stichter, Eelke Everhardus (Harry) (Assen, 1922 - Apeldoorn, 2012), groeide als het ware op tussen de muziekinstrumenten.⁹¹⁸ Hij koos weliswaar voor het beroep van beeldend kunstenaar, maar muziekinstrumenten bleven hem verder altijd boeien: voor een aantal orgels van de firma Leeflang ontwierp hij de versiering, zoals die van de Paaskerk te Amstelveen (1961), de Open Hofkerk te Apeldoorn (1967),⁹¹⁹ de Protestantse kerk, locatie Nic Grijpstraat te Grijpskerk (1967), de pedagogische academie Nijenborg te Groningen (1969),⁹²⁰ de Zuiderkerk te Middelburg (1975), de Goede Herderkerk in Apeldoorn (1976) en de Sionkerk te Vlaardingen (1977).

---

⁹¹⁶ *Nieuwsblad van het Noorden*, 16 maart 1938, 18. Johannes bleef nog tot halverwege 1969 bij zijn winkel wonen.

⁹¹⁷ Bij een foto uit augustus 1971 in het Drents Fotoarchief (nr. AG03193) staat de volgende inhoudsbeschrijving: ‘De muziekwinkel van Joh. Meek, Kerkstraat 6 te Assen waar binnenkort reisbureau Hogeling zijn intrek neemt’.

⁹¹⁸ Harry Meek † volgde zijn opleiding aan de Rijksacademie van beeldende kunst te Amsterdam en werd beeldend kunstenaar/tekenleraar te Apeldoorn. Hij verstrekke mij 1 mei 2010 gegevens over het bedrijf van zijn vader.

⁹¹⁹ Dit orgel is in 1989 geplaatst in de Protestantse Kruispuntkerk te Apeldoorn en staat sinds 2015 in de Gereformeerde kerk vrijgemaakt in Assen-Peelo.

⁹²⁰ Dit orgel staat sinds 1991 in de voormalige Protestantse kerk van Kropswolde.

Appendix 4

Nadere informatie over de orgelhersteller Neuhäuser uit Assen

Over Emil Neuhäuser (Unter-Kratzau [Tsj], 1886 - Lingen [D], 1950), tot nu toe enkel bekend als restaurateur van het orgel van de Stephanuskerk van Beilen, zijn maar weinig gegevens voorhanden.⁹²¹ Vermoedelijk heeft hij in zijn geboorteplaats zijn opleiding genoten in het bedrijf van de Gebr. Riemer, waar draaiorgels en piano's vervaardigd werden. In 1924 huwde hij in Assen met Friederike Charlotte Thede Uhde (Lingen [D], 1899 - Lingen [D], 1995). Hij werd in zijn huwelijksakte 'orgelmaker' genoemd.⁹²² Uit een advertentie in 1928 blijkt dat hij in Assen op het adres Beilerstraat 49 woonde. In die advertentie biedt hij t.b.v. 'H.H. KASTELEINS. Een prachtige mooie elektrische **Piano**, merk Popper, met xylophon en mandoline (eiken kast)' aan.⁹²³ In 1929 wordt zijn dochter Margarethe geboren.⁹²⁴ De gemeente Assen schreef hem op 26 augustus 1946 ambtshalve uit, zijn nieuwe woonplaats was onbekend.⁹²⁵ Kennelijk is hij naar Duitsland vertrokken, waar hij na zijn overlijden op het 'Alte Friedhof' in Lingen werd begraven. Op zijn grafmonument staat als beroep vermeld: 'Orgelbauer'.⁹²⁶

---

⁹²¹ Zijn geboorteplaats Unter-Kratzau heet thans Chrastava.

⁹²² Gemeente Assen, huwelijksakte, 6 december 1924, nr. 124.

⁹²³ *Nieuwsblad van het Noorden*, 14 juli 1928, 8. Deze advertentie is mogelijke bevestiging van Neuhäusers opleiding bij de gebr. Riemer.

⁹²⁴ *Nieuwsblad van het Noorden*, 7 september 1929, 10.

⁹²⁵ Mededeling Asser Historische Vereniging, 28 november 2013.

⁹²⁶ Ortsfamilienbuch Lingen, op www.ortsfamilienbuecher.de, geraadpleegd 4 mei 2012.

Appendix 5

Nadere informatie over de firma Spiering uit Dordrecht

De firma Spiering is in Groningen en Drenthe zeer actief geweest.⁹²⁷ In een conceptbrief aan Spiering, schrijft Van Meurs (hij voorzag die brief later van het opschrift ‘Roden’): ‘Gedurende de restauratiewerkzaamheden hoop ik gedurig te komen, teneinde samenwerking te verzekeren’.⁹²⁸ Uit bewaard gebleven correspondentie blijkt dat Spiering Van Meurs op de hoogte hield van zijn werkzaamheden in de regio.

De firma werd in 1890 gesticht door Machiel Spiering (1868-1926), zoon van een steenkolenhandelaar.⁹²⁹ Spiering was aanvankelijk als houtvlotter werkzaam. Hoe hij met de orgelbouw in contact kwam, is nog onduidelijk. In eerste instantie was zijn orgelhandel gevestigd op het adres Boogjes 59. Na 1899 had men de beschikking over twee panden: Voorstraat 405 voor piano’s en orgels en Voorstraat 386 voor overige muziekinstrumenten. In de huwelijksakte van de oprichter (1899) wordt als zijn beroep ‘orgelhandelaar’ opgegeven. In de beginjaren handelde Spiering ook in mechanische muziekinstrumenten.⁹³⁰

Zijn bedrijf leunde, net als zoveel andere in die tijd, zwaar op Duitse toeleveringsbedrijven. Zo werd van rond 1910 tot 1923 samen gewerkt met collega Link uit Giengen an der Brenz, die Spiering zo’n 25 orgels leverde.⁹³¹ De kleinere kregen een eigen naamplaatje van Spiering, de grote mochten wel voor Link-orgel doorgaan.⁹³² De grootste productiviteit van de firma Spiering ligt in de jaren dertig en aan het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw, de periode van de wederopbouw. Na 1945 bouwde Spiering ook mechanische orgels zoals Oostburg, Gereformeerde kerk (1949) en Onnen, Hervormde kapel (1957), maar het grootste aandeel bestond toch uit (elektro-) pneumatische orgels. De Hervormde Orgelcommissie was niet gecharmeerd van zijn werk, vandaar dat Spiering na de Tweede wereldoorlog in Hervormde kerken niet of nauwelijks kansen kreeg. Spierings kennis van de historische orgelbouw was misschien ook beperkt, vandaar dat Van Meurs hem bij de voorbereidingen

---

⁹²⁷ Bijvoorbeeld: Dwingelo, Herv. Kerk (1924); Kornhorn, Chr. Geref. Kerk (1926); Kommerzijl, Geref. Kerk (1927, met bijzonder front: door de drie enigszins convexe frontdelen doet dit orgel denken aan het historische huisorgel dat nu in de kerk van Foudgum staat); Spijk, Geref. Kerk (1932) en Groningen, Jeruzalemkerk (1935).

⁹²⁸ Vermoedelijk is deze conceptbrief bedoeld als reactie op Spierings brief van 24 september 1932. In deze brief worden door de orgelfabrikant werkzaamheden in Laren, Eenrum, Drachten en Spijk genoemd.

⁹²⁹ Het jaar 1890 is het jaar van inschrijving in de Kamer van Koophandel. Volgens haar eigen postpapier bestond de firma al in 1888. Dit blijkt ook uit rekeningen voor stemmen en onderhoud van vóór 1890.

⁹³⁰ *Nieuws van den Dag*, 7 juni 1894, 16.

⁹³¹ In een advertentie in *De Tijd*, 30 september 1900, 7, waarin Spiering aangeeft ‘Hoofdvertegenwoordiger van Nederland’ te zijn, wordt in dit kader abusievelijk over de ‘Gebrüder Pink’ gesproken.

⁹³² Aart de Kort, ‘Het orgel van de Gereformeerde kerk te Rotterdam-Charlois’, *Het Orgel* 100/4 (2004), 50-51.

van de werkzaamheden in Eenrum in 1932 gedetailleerd moest aangeven hoe hij een opgebankte Cornet uitgevoerd wilde hebben.

De leiding was na het overlijden van de stichter in handen van achtereenvolgens Wijnand Pieter (1900-1960), Machiel (1917-1985) en Machiel (1946). Het bedrijf Spiering was in de orgelbouw actief tot circa 1960. Vlak daarvoor was bij een brand in de werkplaats ondermeer het volledige archief verloren gegaan.⁹³³ In de huidige Muziekhandel Spiering aan de Voorstraat 330, is sinds 2005 niemand van de familie van de stichter meer werkzaam. Vermoedelijk was het adres Postbox 30 Groningen dat Spiering lange tijd op zijn briefpapier had staan, een postbusnummer van zijn Groningse agent Thys. Na sluiting van het bedrijf van Thys, is Spiering gaan samenwerken met Rinkema.⁹³⁴

Hoewel er steeds meer waardering komt voor orgels uit de jaren twintig en dertig, geldt dit tot nu toe nog nauwelijks voor het werk van Spiering. Kennelijk keken vakgenoten destijds anders tegen het werk van Spiering aan dan wij nu. Zo plaatsten Valckx & van Kouteren in 1931 een nieuw orgel in de Gereformeerde kerk van Ommen. Achttien jaar na de oplevering ervan, bleek dat het in feite door Spiering was gemaakt.⁹³⁵ Valckx & van Kouteren, wier werk intussen wel gewaardeerd wordt, hadden kennelijk voldoende vertrouwen in collega Spiering.

Vergelijking van Spierings productie van nieuwe instrumenten over de jaren 1930 t/m 1939 met bijvoorbeeld die van de orgelmakers Flentrop (Zaandam), Van Leeuwen (destijds Leiderdorp), Pels (destijds Alkmaar) en Verschueren (destijds Heythuysen) levert het volgende beeld op:⁹³⁶

Productie nieuwbouw 1930 t/m 1939:

Orgelmaker	Aantal nieuwbouw⁹³⁷
Flentrop ⁹³⁸	32
van Leeuwen ⁹³⁹	41
Pels ⁹⁴⁰	78

⁹³³ Mondelinge mededeling van de laatste firmant dd 28 juli 1997.

⁹³⁴ Zo plaatste Rinkema in opdracht van Spiering in 1937 een windmotor voor het orgel van de Doopsgezinde kerk van Uithuizen.

⁹³⁵ Victor Timmer en Ton van Eck, 'Gebruikte orgels, geleverd door de fa. A.S.J. Dekker. Waar zijn ze gebleven...?' dl. I, *Het Orgel* 89/3 (1993), 82-91.

⁹³⁶ Van niet alle in die periode werkzame orgelmakers zijn werklijsten bekend. Van een vergelijking met de zeer actieve firma Standaard is afgezien, omdat die firma tweede helft jaren dertig failliet ging en diens werklijst daarom geen representatief beeld geeft.

⁹³⁷ Deze score is inclusief nieuwbouw in bestaande kasten. Het jaar van oplevering is maatgevend genomen voor het bouwjaar.

⁹³⁸ Gegeven ontleend aan de werklijst van Flentrop op www.flentrop.nl, geraadpleegd 19 januari 2012, met correcties aan de hand van mijn eigen gegevensverzameling.

⁹³⁹ Wim van der Kleij, 'Gegevens betreffende de orgelmakersfamilie Van Leeuwen te Leiden en Leiderdorp', *De Mixtuur*, nr. 80 (1995), 1002-1013, met correcties aan de hand van mijn eigen gegevensverzameling.

Spiering ⁹⁴¹	≥ 39
Verschueren ⁹⁴²	74

Het enige Spiering-orgel dat in de Orgelencyclopedie vermeld wordt, is dat van de Gereformeerde kerk van Andijk (1930), waar kerkgebouw en orgelfront ontworpen werden door de architect Egbert Reitsma (1892-1976).⁹⁴³ Bij de bouw was Reinhart Crevecoeur als adviseur betrokken. Dit instrument heeft intussen monumentale status.⁹⁴⁴

Enkele Spiering-orgels waren voorzien van bijzondere fronten, die ongetwijfeld in Duitsland werden aangekocht. Een voorbeeld hiervan is de kast van het orgel van de Gereformeerde kerk van Wilnis (1920).⁹⁴⁵ Het jaar erop gebruikte hij dit kasttype nogmaals, nu voor de Hervormde kerk van Waverveen.⁹⁴⁶

Hoe het contact tussen Van Meurs en Spiering tot stand is gekomen, is niet duidelijk. Mogelijk heeft Thys, met wie hij in ieder geval al vanaf 1926 te maken heeft gehad, hierin een rol gespeeld. Mogelijk heeft Van Meurs ook bewust naar een orgelmaker buiten de regio gezocht omdat – zoals hierboven aangegeven – op dat moment in Groningen en Drenthe geen orgelmaker van formaat meer gevestigd was, dan wel geen sprake was van gezonde concurrentie.

---

⁹⁴⁰ Gegeven ontleend aan de werklijst van Pels op www.pelsenvanleeuwen.nl, geraadpleegd 19 januari 2012, met correcties aan de hand van mijn eigen gegevensverzameling.

⁹⁴¹ Spiering heeft ondermeer in *De Banier* overzichten gepubliceerd van onderhanden werk, maar heeft verder nooit een integrale werklijst gepubliceerd. Niet uit te sluiten valt dat het in de overzichten in *De Banier* hier en daar ook niet om een pijporgel, maar om een ‘zaalorgel’ (harmonium) ging. De in bovenstaande tabel vermelde score is gebaseerd op mijn eigen gegevensverzameling, het betreft hier dan ook een minimum score.

⁹⁴² Gegevens ontleend aan de werklijst van Verschueren op www.verschuerenorgelbouw.nl, geraadpleegd 8 maart 2012, met correcties aan de hand van mijn eigen gegevensverzameling.

⁹⁴³ Peter van Dijk (red.), *Het Historische Orgel in Nederland, Supplement* (Amsterdam 2010), 243-244.

⁹⁴⁴ De voorganger van het Spiering-orgel, een instrument van Proper uit 1892, is vrijwel geheel in het nieuwe orgel opgenomen.

⁹⁴⁵ Dit instrument is intussen gesloopt.

⁹⁴⁶ De kast ervan bevindt zich nu in de Protestantse Sionskerk te Epe. Ook collega Van Leeuwen uit Leiderdorp paste deze kast toe, bijvoorbeeld in Oud-Loosdrecht, Hervormde kerk. Die kast bevindt zich nu in de Protestantse Koepelkerk te Renswoude.

Appendix 6

Drie overzichten Opgave zaken in behandeling (al dan niet later doorgestreept)

Mei 1937:

Zuidlaren, Ger. kerk
Stedum, Herv. kerk
Beilen
Uithuizermeeden
Anlo
Assen
Zuidbroek
Haren, Vrijz.Herv.
Baflo
Twijzel
Uithuizen, Doopsgez. Kerk
Nes (WD)
Enschede, Lok. Bethel
Scheemda
Engelbert
Haskerdijken (Fr) wordt niets
Nieuw Weerdingen, Vrijz.Herv. (n.a.v. krantenbericht 30 juni 1937)
West-Terschelling
Sellingen, Ger. Kerk (vernieuwd gebouw)
Den Hoorn (Texel), Herv. kerk

Tweede overzicht:

Kollumerzwaag (Ds Hokwerda, orgel omhoog brengen)
Groningen, Baptisten (orgelfonds)
Birdaard (bazar sept. '39)
Wetsinge, Herv. kerk (Doornbos-Vegter)
Delfzijl, Ger. kerk, nieuwbouw begonnen
Grijpskerk, „ „
Bedum, „ „
Groningen, Militair Tehuis⁹⁴⁷
Zuidlaren, Ger. kerk (Denkt nog wel over een nieuw orgel. Nieuw front en nieuwe

---

⁹⁴⁷ Bedoeld wordt hier het vroegere zalencomplex 'Het Tehuis' aan de Lutkenieuwstraat. Dit centrum was in 1891 door de 'Christelijke jongelingsvereniging Onze Hulp Zij In Den Naam Des Heeren' gesticht als 'tehuis voor militairen en burgerjongelingen'. Het zalencomplex bestaat nog steeds, maar is nu elders in het centrum gevestigd.

Trompet (1937))
 Avondlicht Haren⁹⁴⁸
 Eppenuizen ? opgedragen aan Spiering⁹⁴⁹
 Niebert, Herv. kerk (doorgestreept) orgel gekocht juli 1941
 Huizinge (Herv.) kerkrestauratie
 Assen, Chr. Ger. kerk
 Zevenhuizen? Legaat f 1000
 Gieten, Herv. kerk, bezocht 10-03-1939, orgel schoonmaken
 Wehe, kerkrestauratie
 Assen, Ger. kerk Molenstraat (kerkrest. + orgeluitbreiding)
 Loppersum Trompet orgel 19-04-1939
 Garmerwolde
 Huizum (Fr), Gebouw vrijz.Herv, klein pijporgel, opening 3 mei 1939
 Leeuwarden, Vrijz.Herv.
 Meeden (motor??)

Derde overzicht:

Appingedam, Herv. kerk, krantenknipsel, 29 oktober 1939
 Wirdum, Herv. kerk, restauratie eind oct. '39
 Zuidhorn, Ger. kerk, krantenknipsel d.d .4 maart 1940⁹⁵⁰
 Vries, Kerkrestauratie, 21 maart 1940
 Diaconessenhuis, Huiskapel (orgel), Bouw klaar 1943 eind.⁹⁵¹
 Assen, Herv. kerk, Jan 1940, Centraal. verwarming schaden
 Anlo, Kerkrestauratie. Bericht op 7 juli 1940 dat de kerkrestauratie doorgaat.
 Garmerwolde, Juli 1940, ... zegt, gaat door.
 Finsterwolde (Dec. 1940) Monumentenzorg.
 Zandweer, Juli 1941 rep. Doornbos
 Wildervank, geschreven 29-8-1941, gaat niet door
 Noordwolde (Gr), 16-9-1941 (K.Doornbos, blaasbalg-schoonmaak+stemmen)
 Ulrum, Herv. kerk, 3-1-1942, geschreven .....

---

⁹⁴⁸ Avondlicht te Haren was het 'Tehuis voor ouden van dagen van de Ned. Hervormde Gemeente te Groningen'. Van Meurs werd ongetwijfeld getriggerd door krantenberichten rond van de bouw van een nieuwe kerk- en recreatiezaal bij dit complex.

⁹⁴⁹ Dit is onjuist, de restauratie zou worden uitgevoerd door Doornbos.

⁹⁵⁰ Op dit bericht is in Hoofdstuk IV.3 uitgebreid ingegaan.

⁹⁵¹ Het Groningse Diaconessenhuis (inmiddels opgegaan in het Martiniziekenhuis), kreeg haar eerste pijporgel uiteindelijk pas in 1971.

Appendix 7

Plannen rond de bouw van een nieuw orgel in de Torenkerk van Winsum

Plan orgelrestauratie Ned. Herv. Kerk Winsum (Gron)

Het orgel heeft 2 klavieren, 12 sprekende stemmen, aangehangen pedaal en een magazijnbalg. Omvang klavier C-d³. het bovenklavier is hoofdklavier,

Dispositie van het tegenwoordige instrument.

<u>1^e klavier</u>	<u>2^e klavier</u>
1 Prestant 4' (in 't front)	8 Holpijp 8' (alles hout)
2 Holpijp 8' (alles hout)	9 Viola di Gamba 8' disc
3. Fluit traves 8' disc (hout)	(een gedekte metalen holpijp)
4. Fluit 4'	10 Fluit 4'
5. Quintfluit 2 2/3'	11 Octaaf 4' disc
6. Octaaf 2'	12 Woudfluit 2'
7. Quint 1 1/3' disc	

Plan I Het verrichten van de noodzakelijke herstellingen aan het tegenwoordige instrument.

Betreffende mechaniek, klavieren en stemming. Twee geheel nieuwe klavieren (51 toetsen), de witte toetsen belegd met elfenit, de zwarte toetsen van ebbenhout, toetsen lopen in stiften. Klavierverbindingen verbeteren, ruimte wegnemen. Pedaaltoetsen invoeren, pedaalabstractuur verbeteren, ruimte wegnemen, kleppen wegnemen, voor zoover mogelijk geruischloos doen werken. De windlade waar nodig onderzijde beplakken. Doorspraak voor zoover mogelijk wegnemen. Draaipunten beleeren, ventielen waarnoodig opnieuw beleeren, ventielveeren nazien. Koppelijng opnieuw inbrengen. Onzuivere stemming wegnemen.

Plan II Het inruilen van bovengenoemd instrument tegen een solied degelijk 1 klaviers kerkorgel. Hierover worden nadere gegevens tegemoet gezien. Eventueel kan de bestaande windvoorziening wellicht behouden blijven.

Plan III Het geheele instrument ombouwen tot een modern Kerkorgel.

Het nieuwe instrument zal 8 sprekende stemmen hebben, verdeeld in bas en discant, zoodat het eene imitatie van een 2 klaviersorgel wordt. In dit nieuwe instrument zullen eenige groepen van het bestaande pijpwerk worden verwerkt, tevens zal het orgel met eenige nieuwe stemmen worden uitgebreid (b.v. Bourdon 16', Aeoline 8', Prestant 8' en Hobo 8' disc.)

Speeltafel. Vervaardigen van een geheel nieuwe speeltafel uit massief Slavonisch eikenhout, voorts met een z.g. Schrijfbureausluiting, waardoor het klavier, registers enz stofvrij worden afgesloten., voorts met verschuifbare lessenaar en nieuwe orgelbank. Plaatsing speeltafel aan een der zijanten, dus betere plaatsing voor den organist.

PEDAAL. Een nieuw voetklavier van eikenhout van C-d¹ (27 toetsen) Congresmaat.

REGISTERS. Als wippen boven het klavier geplaatst.

KLAVIER. Klavier van rechtdradig pijnhout, witte toetsen met zwaar elfenit, voorts alle volgens de bekende internationale congresmaat. Klavier bstaat uit uit 56 Toetsen (C-g³).

BUISLEIDINGEN. Naadloos vertind hard looden buis.

WINDKANALEN van vurenhout, verdicht en de hoeken met leer beplakt.

WINDLADEN. Nieuwe windladen van Russisch eikenhout met cancellen van grenenhout. De pijpstocken belegd met mahoniehout, pijprekken ook van mahoniehout. De windladen volgens pneumatisch kegelladesysteem met dubbel relais, dus zeer snelle aanspraak. Breedte iedere windlade 15 cm en lengte ca 2.85 M.

RELAIS snel functioneerend

PIJPWERK. Al het pijpwerk nazien en waar noodig vervangen door anderen, voorts nieuwe groepen als Prestant 8', Aeoline 8', Bourdon 16' enz. Zie verder onder de dispositie en uitbreiden, ieder register tot 56 pijpen.

GARANTIE. Na deze volledige ombouw eene garantie van 20 jaren, alle fouten en gebreken, die zich in deze tijd voordoen, gratis hersteld.

Dispositie van het nieuwe instrument totaal 8 stemmen.

1. Vioolprestant 8'. Bas en Discant Nieuw 56 pijpen. De frontpijpen van geallumineerd zink, de binnenstaande van 60 % tin.

Mensuur C – 118 m.m.

Wanneer een geschikt front aanwezig is, kan dit ook worden opgegeven. De Prestant moet dan van middelmatige mensuur zijn.

2. Bourdon 16' Bas en Discant. Groot Oct (12 pijpen) nieuw van grenenhout en afgelakt. Mensuur C is 155 m.m. 56 Pijpen. De resterende gebruiken van Holpijp 8' van Manuaal I (houtenp)

3. Holpijp 8' Bas en Discant 56 pijpen Bas van Holpijp 8' van Klavier II, de discant van de z.g. Viola di Gamba (gedekte metalen pijpen)

4. Aeoline 8' doorlopend. Nieuw 44 pijpen. Van af klein C. groot Oct. Als transmissie van holpijp. Mensuren kl c is 40 m.m. Intonatie zeer zacht strijkend. Een zeer zachte solostem, Gemaakt van 50 % tin.

5. OCTAAF 4' Bas en discant. 56 pijpen. Is de bestaande Prestant 4' van klavier I.

6. Quint 2 2/3' Bas en discant 56 pijpen. Is de bestaande Quintfluit 3' van klavier I

7. OCTAAF 2' of WOUDFLUIT 2' Bas en discant 56 pijpen. Is het bestaande pijpwerk.

8. Fluit 4' Bas en Hobo of Clarinet of Vox humana 8' Discant. Samen 56 pijpen. Fluit 4' is het bestaande pijpwerk van klavier I. Tongwerk van 50 % tin, nieuw, 32 pijpen. Dit tongwerk disc. kan als solostem dienst doen, waardoor schitterende effecten worden verkregen. Mensuren nader te bepalen.

9. SUBBAS 16' Pedaal transmissie van Nr 2.

10. PEDAALKOPPELING.

11. SUPEROCTAAFKOPPELING. Manuaal

12. Tremulant. Drukknoppen. p.p., p., mf, f, Oplosser.

ORGELKAST. Front Nieuw of gebruikt. Zijwanden van vurenhout met triplexpaneelen. Breedte orgelfront ca 3.15 M. Diepte kast ca 1.80 M., Hoogte ca 3.50 M.

Magazijnbalg. De aanwezige balg wordt nu onder de windladen geplaatst, dus geen plaatsruimte.

WINDVOORZIENING Als afzonderlijke post dient te worden opgegeven, wanneer de bestaande smidsventilator wordt ingeruild tegen een gebruikte orgelventilator met tevens aanleg van ruimere zinken buis en aanbrengen van lederen zak. Plaatsing van orgelventilator eveneens in den toren. Garantie als boven.

Prijsopgave van ieder plan afzonderlijk, tevens van plan III, ook de windvoorziening afzonderlijk.

In dezelfde archiefmap bevindt zich een opgave van Spiering: *vervolg 2*:

Samenstelling Kerkorgel voor de Ned. Herv. Kerk Winsum

Klavier tot g ³	1. Viool=Prestant	8' Basc.	nieuw.
	2. Viool=Prestant	8' Disc.	nieuw.
	3. Bourdon	16' Basc.	1 ^e octaaf nieuw.
	4. Bourdon	16' Disc.	2 ^{de} en derde Oct aanwezig
	5. Holpyp	8' Basc.	aanwezig.
	6. Holpyp	8' Disc.	aanwezig.
	7. Aeoline	8' Basc.	nieuw.
	8. Aeoline	8' Disc.	nieuw.
	9. Octaaf	4' Basc.	aanwezig.
	10. Octaaf	4' Disc.	aanwezig.
	11. Quint	2 2/3' Basc.	aanwezig.
	12. Quint	2 2/3' Disc.	aanwezig.
	13. Woudfluit	2' Basc.	aanwezig.
	14. Woudfluit	2' Disc.	aanwezig.
	15. Fluit	4' Basc.	aanwezig.
	16. Hoorn	8' Disc.	nieuw.
	17. Subbas	16' p.tr. /rest disc	nieuw.
	18. Pedaal Koppeling		
	19. S.Oct.		
	20. Tremulant.		
	5 drukknoppen.		

[met pen is bijgeschreven f 1890]

Kast en Front worden geheel nieuw. Dus Front naar keus. Windladen en speeltafel Pneumatisch en dus geheel nieuw. Kanalen aanleg en Pneumatische tractuur geheel nieuw. Frontwindlade, lagers enz. allen nieuw. Blaasbalg geheel nagezien en zonder schep gebruikt. Pypwerk gedeeltelyk , nadat het geheel is nagezien en opnieuw gevormd zoomede waar noodig hersteld, gebruikt. Groote Pypen, als 1 ste Octaaf Bourdon 16' en Prestant geheel nieuw, dispositie [de rest van het papier is helaas afgeknipt].

Appendix 8

Conceptbrief van Van Meurs van 3 september 1938 rond de Geref. Kerk te Grijpskerk⁹⁵²

Over de restauratie van Uw Kerkorgel heb ik nog eens ernstig nagedacht en ben ik zoo vrij U nog een en ander mede te deelen. Wanneer het mogelijk zou zijn het bestaande front te handhaven (in overleg met de architect) zou deze besparing zeer ten goede komen aan de nieuwe dispositie van het orgel. Een fout in Uw dispositie (zoals bestaand) is, dat er véél te véél 8vts registers zijn, en veel te weinig vulstemmen. Daardoor wordt het geluid dik en eentonig. Met het ook op de acoustiek van de nieuwe kerk zal het zeer gewenscht zijn 'helderheid' te brengen in de nieuwe dispositie, dus meer vulstemmen.

Nu is mijn plan het volgende:

Van de 8vts registers wordt de bas van de bestaande Viola di Gamba overgeplaatst op een aparte pneumatische kegellade voor het Pedaal. Het pedaal wordt dan vrij, met 1 stem. De discant van de Gamba wordt op de bas geplaatst en op de vrijgekomen discant komt in overeenkomst met de bas verder 2 vts pijpen. Kortom: Het register Viola di gamba 8 wordt een Octaaf 2' of Openfluit 2'

De bestaande Woudfluit 2' wordt een quint lager gezet en omgezet in en Nasard 2 2/3' Dit is een mooie quintstem en nasaal in klank.

De mixtuur wordt bas 3 sterk
discant 4 sterk.

De samenstelling van het orgel wordt dan:

1. Prest 8'
  2. Bourdon 16'
  3. Aeoline 8'
  4. Vox Celeste 8'
  5. Octaaf 4'
  6. Roerfluit 4'
  7. Nasard 2 2/3' (d.i. ~~dus de zachter en verplaatste woudfluit 2'~~)
- De zachter geïntoneerde V.d.G. + aanvul.
8. ~~Octaaf 2'~~ Woudfluit 2' (blijft)

---

⁹⁵² GrA, toegang 1618, inv. nr. 15.

9. Holfluit 4'
10. Mixtuur 3 en 4 sterk (een nieuwe en frissere samenstelling) aan.pas.
11. Trompet 8'

Pedaal

12. Cello (eigen stem)
13. Subbas (transmissie)

Het is ook nog mogelijk om langere pijpvoeten aan de bestaande pijpen te solderen, zoodat het geheel dan hooger wordt wat het front betreft.

Naar ik meen, zal deze dispositie U meer besparing in kosten geven en tevens U meer mogelijkheden bieden, dan onze opzet van donderdagavond inzake prestant overplaatsen naar pedaal.

U hebt zeker de foto's al gevraagd bij Valckx? Mocht hij zelf komen, zou u hem dan even in Groningen bij mij willen laten komen?

Gaarne zie ik uw berichten en teekening enz. tegemoet.

Mocht het noodig zijn, dan kom

Ik gaarne even bij U. Liefst des morgens.

met bel. Groeten

Uw dw.

J.B. van Meurs

PS De combinatie 8', 4', 2 2/3' is zeer helder, ook voor Bachspel. De Mixtuur zal ik in de bas ook Nog iets hooger laten beginnen. Zeer duidelijk dan voor polyfoon spel.

Gaarne zou ik de heer Valckx ook eens de vraag willen stellen, de kosten tot ombouw tot kegellade-systeem.'

Appendix 9

Rapport van Van Meurs over het orgel van de Noorderkerk (thans Kandelaarkerk) in Assen

Algemeen:

Dit orgel bestaat uit een oud gedeelte pijpwerk en een aantal stemmen dat later bij uitbreiding van het orgel tot een 2 klaviers orgels is aangewend.⁹⁵³

Jammer genoeg moet gezegd worden dat de verbinding van het oude en het nieuwe pijpwerk niet als een homogeen geheel gezien kan worden.

De onderlinge mensuren (= maten) van het oude pijpwerk en het nieuwe pijpwerk kloppen niet met elkaar. Daardoor is de intonatie en de dispositie van dit orgel niet erg geslaagd te heeten.

Gebreeken.

1 De pneumatiek van het pedaal is zeer slecht.

2 De winddruk is te hoog.

3 Opstelling van het tweede manuaal is niet gunstig voor de klank in de kerk.

4 Mixtuur ~~en Trompet zijn~~ is slecht samengesteld en te laag.

5 Trompet is niet bruikbaar, tevens ontbreken de 12 baspijpen.

Daar wellicht te weinig klank door het orgel wordt ontwikkeld voor een geheel gevulde kerk zou het orgel sterker geïntoneerd kunnen worden.

De Mixtuur moet hoger in samenstelling worden. De Trompet kan misschien van andere tongen worden voorzien.

Tenslotte zou ik u willen raden aan dit orgel geén grote kosten te besteden om de grondredenen onder 'Algemeen' vermeld.

Advies werkzaamheden.

1 pneumatiek nazien en schoonmaken tevens gelijkstellen voor pedaal.

2 eenige stemmen sterker intoneren (nader op te geven).

3 offerte vragen voor Nieuwe Mixtuur en Trompet verbeteren is zeer wenselijk.

(Punt 1 en 2 zijn als noodzakelijk te beschouwen)

---

⁹⁵³ Afkomstig uit het vroegere orgel, gebouwd door de Gebr. Van Oeckelen in 1884.

Appendix 10

Plannen rond het orgel van de Stephanuskerk te Beilen

Demonteren, laden dicht bij elkaar opstellen

Kast verkleinen

Nieuwe frontpijpen

Prestant 16' vervangen door Voix Celeste

Nieuwe Trompet 8'

Andere Mixtuursamenstelling

Prestant 8' front nieuw, binnen oud

Holpijp 8' oud

Octaaf 4' oud

Nachthoorn 4' oud

Bourdon 16' oud

Celeste 8' nieuw (44 pijpen)

Octaaf 2' oud

Nasard 2 2/3' (is de zachter geworden Quint)

Mixtuur 4-5 (anders samengesteld)

Trompet 8'

(pedaal) Subbas 16' nieuw

Prestant 8' front nieuw, rest oud

Holpijp 8' B/D oud

Octaaf 4' B/D oud

Nachthoorn 4' Bas oud

Nasard 2 2/3' Disc oud

Viola di Gamba 8' oud

Voix Celeste 8' nieuw

Octaaf 2' oud

Mixtuur 4-5 nieuwe samenstelling

Trompet 8' B/D nieuw

(pedaal) Subbas 16' nieuw

1° klavier

Prestant 8' front nieuw, rest oud

Holpijp 8' oud

Octaaf 4' oud

Octaaf 2' oud

Mixtuur 4-5 nieuwe samenstelling

Trompet 8' nieuw

2° klavier

Prestant 4' (uit 16', rest aangevuld)
Bourdon 8' (uit 16', rest aangevuld)
Voix Celeste 8' 44p nieuw
Viola di Gamba 8' oud
Nachthoorn 4' oud
Nasard 2 2/3'
Pedaal
Subbas 16' nieuw
Tremulant

Getuige de vele speelhulpen zou de registertractuur niet meer mechanisch zijn.⁹⁵⁴

Later stelde Van Meurs een ongedateerd plan in drie fasen op.⁹⁵⁵

I, schoonmaak, technisch herstel, klavier 6-8 cm hoger aanbrengen, aanspraak Prestant 16' en 8' verbeteren en aanbrengen Tremulant.

II, de Bourdon 16' C-c^o plaatsen op 2 kleine pneumatische laden. Bas/discantdeling aanbrengen op C-c^o/cis^o-g^{'''}.

III, Prestant 16' vervangen door Voix Celeste 8' af c^o, 65% tin.

---

⁹⁵⁴ Mogelijk heeft Van Meurs in dit laatste ontwerp creatief gebruik willen maken van het feit dat dit orgel twee ventielenkasten heeft.

⁹⁵⁵ GrA, toegang 1618, inv. nr. 12.

Appendix 11

Kostenopgave van Doornbos van 10 juli 1941 voor het orgel van Eppenhuisen

Eppenhuisen

- 1^e Prest 4' zink 54 pijpen
  - 2^e Holpijp 8' 12 zink rest 40% tin
  - 3^e 24 baspijpen Fluit 4' gedakt 40%.
  - 4^e 54 pijpen Octaaf 2' 45% tin
  - 5^e Prest. 8 grondig restaureren
  - 6^e een nieuwe pneum. lade met register Nasat 2 2/3 40% tin⁹⁵⁶
  - 7^e blaasbalg opnieuw beleeren
  - 8^e nieuwe aanhangdraden van welraam windlade
  - 9^e nieuwe pijprooster van eikenhout of multiplex
- Prijs v/h totaal Post 1 t/m 9 f 1465,-⁹⁵⁷

---

⁹⁵⁶ Later is hier bijgeschreven 'niet'.

⁹⁵⁷ Later is hier bijgeschreven zonder punt 6 ± f 1160?

Appendix 12

Rapportage van Van Meurs over het orgel van de Zuiderkerk in Assen

Allereerst dient vermeld te worden, dat in de tijd van bouw van dit orgel ($\pm$ 1925) een andere gedachtengang van orgelbouw gevolgd werd dan bij de tegenwoordige samenstelling van een orgel ($\pm$ 1950).

Scherper belicht zou men kunnen zeggen, dat deze opvattingen van orgelbouw (de pneumatische kegellade en de samenstelling van het pijpwerk) niet meer aan de huidige eisen beantwoord.

Echter wil dit niet zeggen, dat aan dit orgel geen goeds gevonden is, temeer daar men in zijn oorsprong een orkestraal karakter aan het instrument wil geven.

Het orgel zou echter nog beter kunnen klinken door verbetering van onder vermelde fouten.

Aanspraak en verbinding toets tot pijp.

Over het algemeen komt de aanspraak van het pijpwerk te laat. Dit komt omdat de pneumatiek ongelijk en te langzaam werkt en ook vuil is.

De pneumatiek (d.i. de verbindingsweg van de toets tot de pijp) moet geheel opnieuw afgesteld worden (bijstellen van schroefjes enz). Verder schoonblazen van de pneumatiek.

De pijpen in het front spreken veel te laat aan. Dit komt vanwege de lange verbinding, omdat de frontpijpen te ver van de voedingslade verwijderd zijn. De bassen komen in het algemeen te traag.

Pijpwerk.

Van het pijpwerk zijn in het algemeen de voeten te veel dichtgemaakt. Hierdoor geen frisse intonatie mogelijk.

Concertfluit 8'

Staat achter het front op een aparte lade, Krijgt te weinig wind, hierdoor is dit register onbruikbaar vanwege de tremulerende (= trillende) windtoevoer.

Probeeren met wijdere luchtkanalen aan te brengen.

Mixtuur

Is veel te wijd in samenstelling en te laag. Een nieuwe Mixtuur is wenselijk doch kostbaar.

Octaaf 4'

Komt op de Salicionaallade (ook pedaal).

Salicionaal 8'

Wordt afgesneden tot Quint 2 2/3' en komt op de Octaaf 4' lade

Balgen

Bevinden zich in prima staat.

Korte samenvatting voor verbetering van dit orgel te verdeelen in volgende punten.

Herstellingen.

1. De intonatie van het gehele orgel herzien en opfrissen.
2. pneumatiek en koppelingen gelijk stellen en sneller reageeren.
3. eenige veranderingen in het pijpwerk. Beter wind Concertfluit.
  - a. Salicionaal wordt Quint 2 2/3'
  - b. Octaaf 4' op Salicionaallade.

4. Zoo mogelijk Nieuwe Mixtuur.
5. het bedrag aan kosten niet als restauratie zien doch een grote onderhoudspost voor dit instrument.
6. Offerte aanvragen aan een soliede orgelmaker bijv. fa. Flentrop Zaandam en Mense Ruiters Groningen of andere.

Opmerking:

Dit rapport geeft een overzicht van het onderhoud van dit orgel. Een algehele restauratie lijkt mij niet wenselijk om de grote kosten en het systeem in 't begin vermeld.

Appendix 13

Een ongedateerde (concept-)opgave in het archief van Van Meurs van gebreken met betrekking tot het orgel in Uithuizen

Uithuizen gebreken

1. Beide windladen doorspraak bas en discant. Door centrale verw. Op rugpos. Spelen met 8 en 4 niet mogelijk. Pulpeten in beide windladen zijn hard en verteerd, hierdoor veel wind verloren.
2. Ventielveren en schakels geoxideerd door de vroegere gasverl.
3. Regeerwerk is onzuiver afgesteld en heeft veel speling.
4. Koper- en ijzerwerk met name de windlade oxydeerd en uitgesloten. hierdoor rammelen. Manuaaltoetsen kleppen, pedaal klopt. Toetsen hebben onjuiste lastverdeling, te dun materiaal, te groote diepgang, te dun materiaal, te groote diepgang en ongelijke speelaard.
5. Koppeling werkt niet goed door. pedaalkoppel werkt niet goed. Bij inschakelen toetsen vastzetten.
6. Meeste registers niet goed afgesteld en vertonen speling, andere lopen te zwaar. Afsluiting rugp. lekt en werkt daarom niet.
7. De manualen 13 cm. te laag, orgelbank te laag, voorover gebogen spelen. Verscheidene manuaal en pedaaltoetsen weigeren na het neerdrukken weer naar boven te gaan. Manuaaltoetsen enkele uitgesloten.
8. Tongwerken meerendeel onbruikbaar en vertoonen veel ongelijkheden in intonatie en zwijgers,
Bazuin 16 ongelijk
Trompet 8' ped. ratelt en ongelijk
Cornet 2' ped. zwijgt op 3 na
Hfdm
Trompet 8 zeer dik, blatende toon
Vox Humana onbruikbaar
Rugp.
Dulciaan 8 Veel zwijgers en veel geratel
Tevens zijn alle tongen, lepels en stemkrukken geoxideerd.
9. Van het andere pijpwerk bij het onderhoud veel gescheurd, en veel gate v/d pijpen om de doorspraak weg te nemen. Veel pijpvoeten verkankerd en afgebrokkeld waardoor ze niet spreken. Tevens veel tinpest. Bij het meeste pijpwerk ontbreken stemrollen. Disp. vertoont verschillende gebreken. V di G. moet Quintadeen worden Hierdoor meer grond v/h positief Prest 4 is te zacht en strijkerig – Hoort meer op een Salicet 4'. Carillon onstemd moet Scherp 4st worden. Hfdm Van de Muxt 4st in eene twee.... De 4 bovenste 38 pijpen in getal, vele zwijgers. Slecht geïntoneerd. Prestant 8 is van 2 orgelbouwers, Onderste te zacht geïntoneerd, Te dunne wanddikte. Bourdon 16 hoort niet thuis in dit instrument (Sifflet 1 1/3'). Er breekt een Oct 2 .....

Pedaal Subbas is te zacht en te laat, doordat dit register niet op de windlade staat. In het pedaal ontbreekt een Mixt. waardoor het pedaal niet zelfstandig gebruikt kan worden.

10. Het instrument verkeert in algeheele vervuiling en tevens een zeer gebrekkige intonatie.
11. [dit punt ontbreekt in de tekst]
12. Er ontbreekt een tremulant (Flageolet 1' wordt Quint 1 1/3')

Appendix 14

Vergelijking van een aantal dispositieverzamelingen

Hess

Historische beschrijving: Hess beschikte niet altijd over gegevens als bouwer en bouwjaar;
Disposities: hij vermeldde vrijwel altijd een dispositie. Daar waar deze ontbrak, stond het betreffende orgel veelal een kleinere kerk waarvan de beschrijving volgde op die van het orgel van de hoofdkerk van die plaats. Daarnaast geeft hij van sommige provincies een opsomming van de plaatsen waar volgens hem een orgel aanwezig is.

Windvoorziening: hij vermeldde meestal het aantal balgen.

Traktuur: niet van toepassing.

Verdere details: soms vermeldde hij informatie met betrekking tot de ingebruikneming of voegde hij de geraadpleegde bron toe.

Waardeoordeel : sporadisch.

Knock

Historische beschrijving: Knock beschikte niet altijd over gegevens als bouwer en bouwjaar.

Disposities: hij vermeldde vrijwel altijd een dispositie.

Windvoorziening: sporadisch vermeldde hij het aantal balgen.

Traktuur : niet van toepassing.

Verdere details: slechts een enkele keer vermeldde hij aanvullende gegevens.

Waardeoordeel : sporadisch gaf hij een waardeoordeel; zo leverde hij zware kritiek op de bouwers van het orgel van Stavoren.⁹⁵⁸ Van het orgel in Zweins gaf hij hoog op.⁹⁵⁹

Hess-vervolg

Historische beschrijving: Hess beschikte veelal over gegevens als bouwer en bouwjaar.

Disposities: hij vermeldde vrijwel altijd een dispositie.

Windvoorziening: het aantal balgen was in deze publicatie kennelijk geen issue.

Traktuur : niet van toepassing.

Verdere details: slechts een enkele keer vermeldde hij aanvullende gegevens.

Waardeoordeel: in deze uitgave werd minder vaak een waardeoordeel gegeven dan in die van 1774.

Van Eem

Historische beschrijving: Van Eem beschikte veelal over gegevens als bouwer en bouwjaar.

Disposities: in de geraadpleegde uitgave gaf hij, op zeven verwijzingen naar *de Boekzaal* na, overal de disposities.⁹⁶⁰ Bij de dispositie van het orgel van de Laurenskerk te Rotterdam

---

⁹⁵⁸ Nicolaas Arnoldi Knock 1788, 8 (in de originele uitgave van diens verzameling).

⁹⁵⁹ Nicolaas Arnoldi Knock 1788, 33 en 34.

⁹⁶⁰ In het originele manuscript zijn alle disposities wél opgenomen (mededeling Victor Timmer).

vermeldde hij ‘mij aldus toegezonden’ hetgeen ons wat leert over zijn wijze van verzamelen.⁹⁶¹

Windvoorziening: sporadisch vermeldde hij het aantal balgen.

Traktuur: niet van toepassing.

Verdere details: slechts een enkele keer vermeldde hij aanvullende gegevens. Daarnaast geeft hij vijftig voorbeelden van mogelijke disposities voor huis- en kerkorgels.

Waardeoordeel: sporadisch.

Lohman

Historische beschrijving: Lohman beschikte vrijwel overal over gegevens met betrekking tot de bouwer/restaurateur en het bouwjaar/jaar van restauratie.

Disposities: hij vermeldde consequent de disposities.

Windvoorziening: veelal vermeldde hij het aantal balgen.

Traktuur: niet van toepassing.

Verdere details: slechts een enkele keer vermeldde hij aanvullende gegevens.

Waardeoordeel: hij onthield zich consequent van een waardeoordeel.

Broekhuizen

De wijze van verzamelen van Broekhuizen vraagt om nadere toelichting. Hij hanteerde ten behoeve van zijn correspondenten een vaste vragenlijst. Een exemplaar van deze vragenlijst is later teruggevonden in het archief van de Oud-Katholieke H. Michael en Johannes de Doperkerk te Oudewater. De verzameling-Broekhuizen is als gevolg van deze werkwijze in vergelijking tot eerdere verzamelingen vrij consequent qua opzet.

Historische beschrijving: Broekhuizen beschikte veelal over gegevens over de bouwer/restaurateur en het bouwjaar/jaar van restauratie.

Disposities: hij vermeldde vrijwel altijd de dispositie.

Windvoorziening: hij vermeldde vrijwel altijd het aantal balgen en soms zelfs met de afmetingen ervan.

Traktuur: niet van toepassing.

Verdere details: slechts een enkele keer vermeldde hij aanvullende gegevens.

Waardeoordeel: sporadisch gaf hij een waardeoordeel.

Van 't Kruijs

Historische beschrijving: Van 't Kruijs vermeldde vrijwel altijd iets over de historie van het betreffende orgel.

Disposities: hij vermeldde altijd de dispositie.

Windvoorziening: dit was voor hem kennelijk geen issue.

Traktuur: het is jammer dat juist hij hier niet op ingegaan is, omdat ten tijde van de publicatie van zijn boek ook andere traktuursystemen in zwang kwamen. Het door hem beschreven Walckerorgel van de Christelijke Gereformeerde kerk aan de Hoveniersstraat in Rotterdam

---

⁹⁶¹ Egbertus van Eem ca. 1930, 8.

bijvoorbeeld, had mechanische kegelladen en beschikte over combinatietreden. Hij vermeldde dergelijke informatie helaas echter niet.

Verdere details: in tegenstelling tot de andere opstellers vermeldde hij altijd de naam van de organist.

Waardeoordeel: afgezien van een lovend verhaal over zijn eigen Laurens-orgel, heeft Van 't Kruijs zich consequent onthouden van een waardeoordeel.

Hoewel de verzamelingen bij eerste lezing op elkaar lijken, blijken er op basis van dit format toch significante verschillen.

Appendix 15

Index bij de dispositieverzameling van Van Meurs

In dit overzicht zijn zo veel mogelijk de hedendaagse namen van de kerkgebouwen gehanteerd. Op twee locaties in de stad Groningen betreft de beschrijving een koororgel. Deze zijn aangegeven met '(ko)'.

Locatie	Paginnummer in manuscript
Adorp, voormalige Hervormde kerk	[4]
Aduard, Protestantse Abdijkerk	[8]
Anjum, Protestantse Michaëlskerk	[79-80]
Anloo, Protestantse Magnuskerk	[47]
Appingedam, Gereformeerde kerk vrijgemaakt	[156]
Appingedam, Protestantse Nicolaïkerk	[49]
Assen, Christelijk Gereformeerde kerk	[155]
Assen, Protestantse Jozefkerk	[58]
Bad Nieuweschans, Protestantse Garnizoenskerk	[129]
Baflo, voormalige Protestantse Laurentiuskerk	[38]
Bedum, Protestantse Maranathakerk	[33]
Bedum, Protestantse Walfriduskerk	[20]
Beerta, voormalige Hervormde kerk	[24]
Beilen, Protestantse Stephanuskerk	[62]
Bergum, Protestantse Kruiskerk	[99]
Bierum, voormalige Protestantse Sebastiaanskerk	[38], [148]
Blaricum, Protestantse Dorpskerk	[74]
Blessum, Protestantse Mariakerk	[150]
Blija, Protestantse Nicolaaskerk	[34]
Boksum, Protestantse Margarethakerk	[152]
Borger, Protestantse Willibrorduskerk	[117]
Borgsweer, voormalige Hervormde kerk	[85]
Borne, Protestantse Oude kerk	[57]
Bovensmilde, Protestantse kerk	[139]
Bozum, Protestantse Martinuskerk	[145]
Brede, voormalige Hervormde kerk	[32]
Broek in Waterland, Protestantse Nicolaaskerk	[111]
Buitenpost, Protestantse Mariakerk	[63]
Burum, Protestantse kerk	[62]
Delden, Protestantse Blasiuskerk	[57]
Delfzijl, voormalige Hervormde kerk	[50]
Den Anhel, voormalige Protestantse kerk	[31]
Den Ham, voormalige Hervormde kerk	[81]
Den Horn, voormalige Doopsgezinde kerk	[87]
Den Horn, voormalige Hervormde kerk	[87]
De Wilp, Protestantse kerk	[107]

Diever, Protestantse Pancratiuskerk	[69]
Doezum, Protestantse Vituskerk	[10]
Dokkum, Protestantse Martinuskerk	[64]
Dongjum, Protestantse kerk	[152]
Dorkwerd, Protestantse kerk	[9]
Dwingeloo, Protestantse Nicolaaskerk	[69]
Edam, Protestantse Nicolaaskerk	[165]
Eelde, Protestantse Dorpskerk	[14-15]
Een, Protestantse (Gereformeerde) kerk	[157]
Eenum, voormalige Hervormde kerk	[26]
Eexta, voormalige Protestantse kerk	[42]
Eibergen, Protestantse Oude Mattheüskerk	[55]
Emmen, Protestantse Pancratiuskerk	[94-95]
Engelbert, voormalige Hervormde kerk	[16], [125]
Engwierum, Protestantse kerk	[79]
Enschede, Protestantse Grote kerk	[56]
Enschede, Nederlands Gereformeerde Lasonderkerk	[56]
Enschede, voormalige Vrijzinnig Hervormde Oosterkerk	[56]
Enumatil, voormalige Hervormde kerk	[80], [87]
Eppenhuisen, voormalige Hervormde kerk	[110]
Ezinge, voormalige Gereformeerde Eben Haëzerkerk	[157]
Ezinge, Protestantse Torenkerk	[41]
Farmsum, Protestantse kerk	[50]
Feerwerd, voormalige Hervormde Jacobuskerk	[41]
Finsterwolde, Protestantse kerk	[23]
Franeker, Protestantse Martinikerk	[67-68]
Fransum, voormalige Hervormde kerk	[10]
Garmerwolde, voormalige Hervormde kerk	[22]
Garnwerd, voormalige Hervormde Liudgerkerk	[7]
Garrelsweer, Protestantse (Gereformeerde) kerk	[34]
Garrelsweer, voormalige Protestantse Oude Kerkje	[131]
Garsthuizen, voormalige Hervormde kerk	[102]
Gasselternijveen, Protestantse kerk	[153]
Gerkesklooster, voormalige Hervormde kerk	[92]
Gieten, Protestantse kerk	[71]
Godlinze, voormalige Hervormde Pancratiuskerk	[102]
Grollo, Protestantse kerk	[118]
Groningen, voormalige Hervormde Der Aa-kerk	[2], [158-164]
Groningen, Doopsgezinde kerk	[18-19]
Groningen, Evangelisch-Lutherse kerk	[1]
Groningen, voormalige concertzaal De Harmonie	[39-40]
Groningen, Evangelische Gemeente Helperkerk	[18]
Groningen, St.-Jozefkathedraal (ko)	[140-141]
Groningen, voormalige Hervormde Martinikerk (ko)	[127-128]
Groningen, voormalige Hervormde Oosterkerk	[37]
Groningen, voormalige Rooms-katholieke Paterskerk	[28-29], [134-135]

Groningen, voormalige Remonstrantse kerk	[1]
Groningen, voormalige Gereformeerde Sionskerk	[75]
Groningen, voormalige Baptisten Zuiderkerk	[133], [142-143]
Groote gast, Protestantse Witte kerkje	[10]
Grijpskerk, Protestantse (Hervormde) kerk	[33]
Grijpskerk, Protestantse kerk, loc. Nic. Grijpstraat	[122]
Haren, protestantse Dorpskerk	[6]
Harkstede, Protestantse Monumentale kerk	[16]
Havelte, Protestantse Clemenskerk	[70]
Hellum, Protestantse Walfriduskerk	[83]
Heveskes, voormalige Hervormde kerk	[86]
Hilversum, Protestantse Grote kerk	[74]
Hindeloopen, Protestantse kerk	[98-99]
Hollum, Protestantse Magnuskerk	[134]
Holwierde, voormalige Protestantse Stephanuskerk	[103], [150]
Hoogezand, Protestantse Damkerk	[12], [72-73]
Hoogkerk, Protestantse kerk	[27]
Hornhuizen, voormalige Hervormde kerk	[124]
Huizinge, Protestantse Johannes de Doperkerk	[101]
Jukwerd, voormalige Hervormde kerk	[45]
Kantens, Protestantse Antoniuskerk	[22]
Klein Wetsinge, voormalige Hervormde kerk	[49]
Kloosterburen, voormalige Hervormde kerk	[123]
Kolham, Protestantse kerk	[77]
Kollum, Protestantse Maartenskerk	[63]
Kollumerzwaag, Protestantse kerk	[122]
Krewerd, voormalige Hervormde Mariakerk	[46-47]
Kropswolde, voormalige Protestantse kerk	[87]
Leegkerk, voormalige Hervormde kerk	[24]
Leek, Protestantse kerk op de Dam	[89]
Leermens, voormalige Protestantse Donatuskerk	[25], [149]
Leeuwarden, Protestantse Jacobijnerkerk	[116]
Lellens, Protestantse kerk	[120]
Lettelbert, voormalige Hervormde kerk	[88]
Lochem, Protestantse Gudulakerk	[123]
Loppersum, Protestantse Petrus- en Pauluskerk	[8]
Losdorp, voormalige Protestantse kerk	[44]
Lutjegast, Protestantse (Gereformeerde) kerk	[35]
Lutjegast, Protestantse (Hervormde) kerk	[91]
Marssum, Protestantse Pontianuskerk	[65]
Marsum, voormalige Hervormde kerk	[45]
Marum, voormalige Hervormde kerk	[90]
Meeden, Protestantse kerk	[109]
Meedhuizen, voormalige Hervormde kerk	[104]

Menaldum, Protestantse kerk	[66]
Mensingeweer, voormalige Doopsgezinde kerk	[30], [82]
Mensingeweer, voormalige Hervormde Michaëlkskerk	[131-132]
Middelbert, voormalige Hervormde kerk	[15]
Middelstum, Protestantse Burchtstraatkerk	[77]
Middelstum, Doopsgezinde kerk	[154]
Middelstum, voormalige Protestantse Hippolytuskerk	[5], [100]
Midwolda, voormalige Protestantse kerk	[12]
Midwolde, voormalige Hervormde kerk	[88]
Naarden, Protestantse Vituskerk	[73]
Niebert, voormalige Hervormde kerk	[90]
Niehove, voormalige Hervormde kerk	[29]
Niekerk [Westerkwartier], Protestantse kerk	[4]
Niekerk [Hunsingo], voormalige Protestantse kerk	[72]
Nieuw Beerta, voormalige Hervormde kerk	[135], [138]
Nieuwe Pekela, Protestantse kerk	[42-43]
Nieuwolda, Protestantse kerk	[61], [144]
Niezijl, voormalige Hervormde kerk	[60]
Norg, Protestantse Margarethakerk	[48]
Noordbroek, voormalige Protestantse kerk	[12-13]
Noorddijk, Protestantse Stefanuskerk	[5]
Noordhorn, Protestantse kerk	[60]
Noordlaren, Protestantse Bartholomeuskerk	[17]
Nieuw Scheemda, voormalige Hervormde kerk	[104]
Noordwolde, Protestantse kerk	[6]
Noordwijk, voormalige Hervormde kerk	[91]
Nuis, voormalige Hervormde kerk	[90]
Nijega, Protestantse kerk	[130]
Obergum, voormalige Hervormde Nicolaaskerk	[30]
Odoorn, Protestantse Margarethakerk	[107]
Oenkerk, Protestantse Mariakerk	[125]
Oldehove, voormalige Protestantse Ludgeruskerk	[61]
Oldekerk, Protestantse (Gereformeerde) kerk	[115]
Oldenzijl, voormalige Hervormde Nicolaaskerk	[43]
Onderdendam, Protestantse kerk	[95]
Oosteinde, Protestantse kerk	[43]
Oosterhesselen, Protestantse kerk	[127]
Oostermeer, Protestantse kerk	[137]
Oosternieland, voormalige Hervormde Nicolaaskerk	[110]
Oosterwiltwerd, voormalige Hervormde kerk	[105]
Oostum, voormalige Hervormde kerk	[10]
Oostwold [Oldambt], Protestantse kerk	[14]
Oostwold [Westerkwartier], Protestantse kerk	[88]
Opende, Protestantse kerk	[90]
Opwierde, voormalige Hervormde kerk	[87]
Oterdum, voormalige Hervormde kerk	[85]
Oudega, Protestantse Agathakerk	[129]

Oude Pekela, voormalige Protestantse Wedderwegkerk	[12]
Oudeschans, voormalige Hervormde kerk	[129]
Oudeschoot, Protestantse Skoatter Tsjerke	[97]
Oudkerk, Protestantse Pauluskerk	[124]
Overschild, voormalige Hervormde kerk	[76]
Peize, Protestantse Johannes de Doperkerk	[28]
Pieterburen, voormalige Hervormde Petruskerk	[9]
Ried, Protestantse Walburgiskerk	[151]
Rinsumageest, Protestantse Alexanderkerk	[65]
Roden, Protestantse Catharinakerk	[3], [39]
Roderwolde, Protestantse Jacobskerk	[27]
Rolde, Protestantse Jacobuskerk	[119]
Roordahuizum, Protestantse Vincentiuskerk	[96]
Rotterdam, Rooms-katholieke H. Laurentiuskathedraal	[112]
Rotterdam, Gereformeerde Nieuwe Oosterkerk	[114]
Rottum, voormalige Hervormde Julianakerk	[110]
Ruinen, Protestantse Mariakerk	[71]
Ruinerwold, Protestantse Bartholomeuskerk	[70]
Saaksum, Protestantse kerk	[41], [51]
Saaxumhuizen, voormalige Hervormde kerk	[31]
Sappemeer, Doopsgezinde kerk	[108-109]
Sappemeer, voormalige Protestantse Koepelkerk	[12]
Scheemda, voormalige Hervormde kerk	[13], [126-127]
Scherpenzeel, Protestantse Antoniuskerk	[166]
Schiermonnikoog, Protestantse kerk	[81]
Schildwolde, Protestantse (Hervormde) kerk	[78]
Sebaldeburen, Protestantse kerk	[7]
Sellingen, Protestantse kerk	[93]
Sexbierum, Protestantse Sixtuskerk	[67]
Siddeburen, Protestantse (Hervormde) kerk	[83]
Silvolde, Protestantse Mauritiuserkerk	[148]
Sleen, Protestantse Dorpskerk	[135]
Slochteren, Protestantse kerk	[78]
Sloten [Friesland], Protestantse kerk	[98], [146]
Sloten [Noord-Holland], Protestantse Slotkerk	[112]
Smilde, Protestantse Koepelkerk	[68]
Solwerd, voormalige Hervormde kerk	[45], [138]
Spijk, voormalige Protestantse Andreaskerk	[44]
St. Annen, voormalige Hervormde kerk	[80]
Stadskanaal, Protestantse Oosterkadekerk	[154]
Stedum, Protestantse Bartholomeuskerk	[19], [141]
Stitswerd, voormalige Hervormde Georgiuskerk	[110]
Surhuisterveen, Protestantse kerk	[129]
Ten Boer, Protestantse Kloosterkerk	[120]
Ten Post, Protestantse kerk	[80]

Ter Apel, Protestantse Kloosterkerk	[94]
Termunten, voormalige Protestantse Ursuskerk	[84]
Thesinge, voormalige Hervormde Kloosterkerk	[21]
Tinallinge, voormalige Hervormde O.L.V.-kerk	[93]
Tjamsweer, Protestantse kerk	[45]
Tolbert, voormalige Hervormde kerk	[89]
Twijzel, Protestantse Petruskerk	[97]
Tzum, Protestantse Johanneskerk	[151]
Uithuizen, Doopsgezinde kerk	[111]
Uithuizen, Rooms-katholieke H. Jacobuskerk	[117]
Uithuizermeeden, Protestantse Mariakerk	[24-25]
Uitwierde, Protestantse Dorpskerk	[105]
Ulrum, Protestantse (Gereformeerde) kerk	[115]
Ulrum, voormalige Protestantse (Hervormde) kerk	[3]
Usquert, voormalige Hervormde Petruskerk	[37]
Vierhuizen, voormalige Protestantse Dorpskerk	[121]
Visvliet, voormalige Hervormde Gangulfuskerk	[92]
Vledder, Protestantse Johannes de Doperkerk	[142]
Vlissingen, Protestantse Jacobskerk	[36]
Vries, Protestantse Bonifatiuskerk	[48]
Wagenborgen, Protestantse Petruskerk	[84]
Warffum, Protestantse kerk	[11]
Warffum, Protestantse kerk Pro Rege	[35]
Warffhuizen, klooster O.L.V. van de besloten Tuin	[106]
Wedde, Protestantse kerk	[107]
Wehe den Hoorn, voormalige Hervormde kerk	[82], [153]
Weiwerd, voormalige Hervormde kerk	[86]
Westerbork, Protestantse Stefanuskerk	[118], [150]
Westerbroek, Protestantse kerk	[11]
Westeremden, voormalige Hervormde Andreaskerk	[101]
Westergeest, Protestantse Oude kerk	[64]
Westerlee, voormalige Hervormde Joriskerk	[109]
Westernieland, voormalige Protestantse kerk	[30-31]
Westerwijtwerd, voormalige Protestantse Mariakerk	[41]
Wieuwerd, Protestantse Nicolaaskerk	[146]
Winschoten, Evangelisch-Lutherse kerk	[136]
Winsum, Protestantse Centrumkerk	[93]
Winsum, Protestantse Torenkerk	[32], [76], [106]
Wirdum, voormalige Hervormde kerk	[46]
Wittewierum, voormalige Hervormde kerk	[80]
Woldendorp, Protestantse kerk	[87], [145]
Woltersum, voormalige Hervormde kerk	[4], [130-131]
Wijckel, Protestantse Vaste Burchtkerk	[96]
IJmuiden, voormalige Hervormde Bethlehemkerk	[113]

Zaandam, Protestantse Westzijderkerk	[113]
Zandweer, Protestantse kerk	[23]
't Zandt, voormalige Protestantse kerk	[26]
Zeerijp, voormalige Protestantse Jacobuskerk	[21], [51-55]
Zelhem, Protestantse Lambertikerk	[147]
Zevenhuizen, Protestantse kerk	[108]
Zuidbroek, Protestantse Petruskerk	[12]
Zuidhorn, Protestantse Gastkerk	[133]
Zuidhorn, Protestantse Sebastiaan- en Fabiuskerk	[59]
Zuidlaren, Protestantse Dorpskerk	[17], [121]
Zuidwolde, voormalige Hervormde kerk	[20]
Zuurdijk, voormalige Hervormde kerk	[137]
Zweeloo, Protestantse kerk	[149]
Zijldijk, Doopsgezinde kerk	[136], [139]

Appendix 16

Van Meurs' dispositieverzameling geannoteerd

In deze Appendix worden Van Meurs' cahiers op hoofdlijnen geannoteerd op een wijze die zijn bruikbaarheid al heeft bewezen, namelijk in Giervelds *Commentaar* op Broekhuizen (1993).⁹⁶² Bij annotatie komen de volgende facetten aan de orde:

- eventueel gewijzigde naam van het kerkgebouw;⁹⁶³
- commentaar en/of correcties op de notities, voor zover mogelijk met (een indicatie van) de datering ervan;
- globaal overzicht van de lotgevallen van het orgel na beschrijving door Van Meurs;
- de voornaamste hiervoor gebruikte literatuur en eventuele overige bronnen.

Op de harmonia ga ik in dit overzicht niet gedetailleerd in. Van Meurs is hier in zijn beschrijvingen zelf sober in en vermeldt soms alleen maar de leverancier. Of een thans nog aanwezig harmonium hetzelfde instrument is als door van Meurs bedoeld, zal zeker niet altijd met zekerheid vast te stellen zijn. Alleen van de harmoniums in Feerwerd en Stitswerd weten we ook dat het om hetzelfde instrument gaat als in de cahiers.⁹⁶⁴ De cijfers tussen de teksthaken, verwijzen naar de door Van Meurs gebruikte paginering.

De annotatie betreft alleen de platte tekst, op latere bijgeplakte of tussengevoegde informatie wordt alleen maar ingegaan voor zover die aanvullende waarde heeft. Als bronmateriaal is voor wat betreft de nog bestaande Groningse orgels – tenzij anders aangegeven – gebruik gemaakt van *Het Groninger Orgelbezit van Adorp tot Zijldijk*. Onvermijdelijk wordt hierbij in een aantal gevallen in herhaling gevallen; bij andere instrumenten daarentegen is sprake van nieuwe informatie en wordt een voorschot genomen op de geplande verschijning van de tweede 'update' van de Groninger orgelinventarisatie.

Met betrekking tot de instrumenten in Drenthe is de internetsite www.orgelsindrenthe geraadpleegd, samengesteld door Geert Jan Pottjewijd aan de hand van gegevens die in oorsprong door Wim van der Kleij (1920-1999) en Willem Hendrik Zwart (1926-1997) zijn verzameld. Deze site is in het verleden al eens geactualiseerd aan de hand van de cahiers van Van Meurs. Bij instrumenten die in Hoofdstuk V de revue passeerden, wordt het bronmateriaal niet herhaald.

---

⁹⁶² Arend Jan Gierveld publiceerde dat jaar zijn *commentaar* op Broekhuizen. Per instrument gaf hij hierin de verdere wetenswaardigheden van na de beschrijving door Broekhuizen aan.

⁹⁶³ Dit is niet altijd even eenvoudig. Door de komst van de Protestantse Kerk Nederland kunnen benamingen als Hervormde en Gereformeerde kerk eigenlijk niet meer gebruikt worden. Toch hebben de gebouwen niet overal nieuwe benamingen gekregen. Ook komt het voor dat wel bedachte nieuwe namen in de praktijk maar nauwelijks gebruikt worden en de kerkgangers de oude blijven gebruiken. Er is in dit kader nog duidelijk sprake van een grijs veld.

⁹⁶⁴ Mededeling van Van Meurs-zelf tijdens de eerste bijeenkomst van de orgelcommissie van de STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN in 1977.

DEEL 1

[1]

Groningen, voormalige Remonstrantse kerk

De tekst heeft in eerste instantie betrekking op de dispositie tot de verbouwing in 1933. De aangebrachte correcties hierop geven de wijzigingen uit dat jaar weer.

Verdere lotgevallen:

1945 : het orgel loopt oorlogsschade op.

1967 : het loze orgelfront vervalt tijdens de interieurvernieuwing van de kerk.

1979 : Mense Ruiter, in verband met een plafondrestauratie werd het pijpwerk uitgenomen.

Na afloop werden laden en mechaniek hersteld en het pijpwerk herplaatst.

2005 : Mense Ruiter, reconstructie zwelwand.

Groningen, Evangelisch Lutherse kerk

De tekst heeft in eerste instantie betrekking op de dispositie na de wijziging van 1925. De aangebrachte correcties hierop geven de wijziging van 1937 weer.

Verdere lotgevallen:

1953 : Mense Ruiter, dispositiewijziging.

1966 : Opten en Verschueren, restauratie Pedaallade.

1975 : Opten en Verschueren, restauratie Bovenwerklade en dispositiewijziging.

1994 : Mense Ruiter, demontage in verband met de kerkrestauratie.

2005 : Mense Ruiter, restauratie, herstel dispositie van 1896.

[2]

Groningen, voormalige Hervormde Der Aa-kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1924. De aangebrachte correcties hierop geven de wijzigingen van 1935 en 1939 weer.

De wijziging uit 1928 van de Violoncello 8' (Pedaal) in een Holpijp 8', is over het hoofd gezien.

Verdere lotgevallen :

1946 : Doornbos en Ruiter, plaatsing Quintfluit 1 1/3' op het Bovenwerk.

1952 : Doornbos, Terts 1 3/5' (Rugwerk) verschoven tot Sifflet 1 1/3'.

1953 : Flentrop, werkzaamheden aan de Bazuin 16'.

1959 : Mense Ruiter, Quintfluit 1 1/3' (Bovenwerk) verschoven tot Flageolet 1'.

1977 : Taylor & Boody, gedeeltelijke demontage in verband met de slechte toestand van de kerk.

1990 : Reil, herplaatsing na restauratie van de Schnitgerladen (Pedaal en Rugwerk) en van de Van Oeckelenklaviatuur. Nieuwe Bazuin 16', echter met behoud van de bestaande bekers.

1997 : Reil, demontage in verband met het opnieuw bepleisteren van het kerkinterieur.

2011 : Reil, conserverende restauratie.

2015 : Reil, uitbreiding met Cornet 2' op het Pedaal.

[3]

Roden, protestantse Catharinakerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging van 1932. Van Meurs heeft later gegevens uit Knock toegevoegd.

Verdere lotgevallen:

1932 : Spiering en Thys, restauratie, dispositiewijziging.

1955 : Mense Ruiters, restauratie, herstel van de dispositie van 1780.

1998 : Bakker & Timmenga, deelrestauratie.

2006 : Bakker & Timmenga, afronding restauratie, nieuwe windvoorziening.

Ulrum, voormalige Protestantse (Hervormde) kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1873. Van Meurs constateert 'orgel zeer oud'. Ook in andere bronnen wordt gesuggereerd dat dit orgel ouder zou zijn dan 1806; dit is echter onjuist. Van Meurs heeft later Hess geraadpleegd.

Verdere lotgevallen:

1984 : Bakker & Timmenga, restauratie, dispositiewijziging.

[4]

Adorp, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De wijziging door Van Meurs van *Maker* in *restauratie* ligt voor de hand, omdat Eertman bij de bouw ruimhartig gebruik maakte van pijpwerk uit het in 1815 in deze kerk geplaatste gebruikte instrument. Ook maakte deze gebruik van snijwerk afkomstig van een ouder orgel. Het bouwjaar van het orgel is 1899.

Verdere lotgevallen :

1987 : Mense Ruiters slaat in verband met de start van de restauratie van het kerkinterieur het pijpwerk op. Na de voltooiing van de interieurrestauratie zijn slechts de frontpijpen teruggeplaatst.

1996 : Mense Ruiters, conserverende restauratie.

2004 : Mense Ruiters, herstelling.

Niekerk [Westerkwartier], Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging van 1955.

Verdere lotgevallen :

1955 : Opten, Violon 16' disc. vervangen door Quint 2 2/3' disc. De Violonpijpen bleven op het orgel bewaard.

1963 : Opten, demontage in verband met aanvang kerkrestauratie.

1969 : Mense Ruiters, herstel en herplaatsing, Violon weer teruggeplaatst.

1977 : Opten, Violon 16' disc. wederom vervangen door Quint 2 2/3'. De Violonpijpen kwamen weer op de kast te liggen.

1993 : Mense Ruiter, restauratie ten gevolge van een verzakte balustrade. Herstel oorspronkelijke dispositie en uitbreiding met Cornet V disc.

Woltersum, voormalige Protestantse kerk

Zie de annotatie van de herziene opgave op [130-131].

[5]

Noorddijk, Protestantse Stefanuskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Mogelijk is hier sprake van een orgel dat voor een andere locatie, dan wel op voorraad was gemaakt. Het oorspronkelijke Bovenwerk is in Noorddijk min of meer als Nevenwerk geplaatst.

Verdere lotgevallen :

1948 : Vegter, herstelling.

2006 : Mense Ruiter, restauratie, op de open plaats op het Bovenwerk een Clarinet 8' geplaatst, door Van Oeckelen in 1860 gemaakt voor de kerk van Oostwold en daar in 1989 overbodig geworden.

Middelstum, voormalige Protestantse Hippolytuskerk

Zie de annotatie van de herziene opgave op [100].

[6]

Noordwolde, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1903.

Verdere lotgevallen:

±1950 : Mense Ruiter, herstelling.

1984 : Mense Ruiter, Bourdon 16' uitgenomen.

2006 : Mense Ruiter, restauratie, nieuwe Fluit 2' op het Hoofdwerk.

Haren, Protestantse Dorpskerk

De genoteerde dispositie is die van voor de werkzaamheden van 1937. De correcties op de tekst hebben betrekking op de wijzigingen in dat jaar.

Verdere lotgevallen :

1958 : van Leeuwen, restauratie, tevens uitbreiding met Borstwerk en vrij Pedaal.

2002 : Reil, restauratie, Borstwerk verwijderd, nieuw passender vrij pedaal.

[7]

Garnwerd, voormalige Hervormde Liudgerkerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Van Meurs citeert 'Broekhuizen', waarin onjuist wordt vermeld dat Van Dam het orgel in 1834 met een Rugwerk uitbreidde. Dit moet zijn een Dwarswerk, aangebracht boven de klaviatuur.

Verdere lotgevallen :

1986 : Mense Ruiter, restauratie Dwarswerk.

1987 : Mense Ruiter, restauratie Hoofdwerk.

Sebaldeburen, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1979 : Opten, herstelling.

[8]

Loppersum, Protestantse Petrus- en Pauluskerk

De genoteerde dispositie is die van na 1939.

Verdere lotgevallen :

1956 : Van Vulpen, demontage in verband met de kerkrestauratie.

1964 : Van Vulpen, restauratie.

1987 : snijwerk Rugpositief gecompleteerd.

Aduard, Protestantse Abdijkerk

De genoteerde dispositie is die van na 1949. Het orgel werd in 1908 gebouwd door M. Eertman. In 1923 is het na de kerkrestauratie herplaatst door Holtman & Leemhuis.

Verdere lotgevallen :

1979 : Mense Ruiter, herstelling.

1992 : Sicco Steendam, schoonmaak.

[9]

Dorkwerd, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Dit orgel werd in 1909 door gebr. Van Oeckelen gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1982 : Schuitema, Bourdon 16' vervangen door een Quint 2 2/3' van bestaand pijpwerk.

2015 : Mense Ruiter, restauratie en herstel oorspronkelijke situatie.

Pieterburen, voormalige Hervormde Petruskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke, echter de Quint is een Quintfluit en de Trompet is verdeeld in bas/disc.

Verdere lotgevallen :

1939 : Mense Ruiter, herstelling.

19?? : Bakker & Timmenga, herstelling na kerkrestauratie.

1996 : Mense Ruiter, herstel Trompet en wijziging windvoorziening.

1999 : Mense Ruiter, herstel speeltafel en Cello, nieuwe conducten.

2006 : Mense Ruiter, groot onderhoud.

[10]

Oostum, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend.

Fransum, voormalige Hervormde kerk

In 1971 werd in deze kerk een vier-stems Pels & van Leeuwen-kistorgel geplaatst. Dit instrument verdween in 1976 toen een vier-stems Pels & van Leeuwen-positief uit 1974 werd geplaatst.

Grootegast, Protestantse Witte kerkje

Ooit bezat deze kerk een Köhler-harmonium achter een loos pijpenfront. Of dit hetzelfde instrument is als het door Van Meurs vermelde, is onduidelijk.

Verdere lotgevallen :

Voor wat betreft het harmonium: onbekend.

1988 : Feenstra, plaatsing van een drie-stems Flentrop-positief uit 1976.

Doezum, Protestantse Vituskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1937 : Vegter, herstelling.

1946 : Mense Ruiter, herstelling.

1954 : Mense Ruiter, demontage in verbnd met de restauratie van het kerkgebouw.

1957 : Faber, restauratie en herpaatsing.

1992 : Bakker & Timmenga, restauratie.

[11]

Warffum, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van na 1931; op het Hoofdwerk is in plaats van een Fluit 4' en een Quint 3' sprake van een Speelfluit en een Quintfluit.

Verdere lotgevallen :

1987 : Reil, restauratie Hoofdwerk.

2004 : de doorslaande Klarinet 8' (van Oeckelen, 1895) afgestaan ter completering van het orgel van de Lutherse kerk in Groningen.

Westerbroek, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het bouwjaar van het orgel is 1904.

Verdere lotgevallen :

2003 : Mense Ruiters, herstelling enkele frontpijpen.

[12]

Hoogezand, Protestantse Damkerk

De genoteerde dispositie is die tot 1934. Op p. [72-73] staat de situatie na 1934 beschreven.

Verdere lotgevallen :

1934 : De Koff, nieuw binnenwerk in de Kruse-kast.

2008 : De Wit, restauratie en wijziging met name voor wat betreft het Pedaal.

Dirk Molenaar, 'Orgelbouw in kort bestek, Hoogezand, Damkerk', *De Orgelvriend* 51/3 (2009), 16-18.

Sappemeer, voormalige Protestantse Koepelkerk

Geen daadwerkelijke beschrijving. Van Meurs verwijst hier naar Van 't Kruijs.

Zuidbroek, Protestantse Petruskerk

Geen daadwerkelijke beschrijving. Van Meurs verwijst hier naar Van 't Kruijs.

Oude Pekela, voormalige Protestantse Wedderwegkerk

Geen daadwerkelijke beschrijving. Van Meurs verwijst hier naar Van 't Kruijs.

Midwolda, voormalige Protestantse kerk

Geen daadwerkelijke beschrijving. Van Meurs verwijst hier naar Van 't Kruijs.

Noordbroek, voormalige Protestantse kerk

De genoteerde dispositie geeft de situatie weer tot 1953. De aangebrachte correcties hebben betrekking op de wijzigingen door Cor Edskes en Simon Graafhuis (1926-2006) in dat jaar.

Verdere lotgevallen :

1953 : Flentrop, wijziging Bourdon 16' in Quintadena 16'.

195? : Ruiters, gebruikte pneumatische Tremulant aangebracht.

1983 : v.d.Putten & Veger, gedeeltelijke restauratie tongwerken.

1994 : v.d.Putten & Veger, herstel pedaalladen.

1995 : v.d.Putten & Veger, mechanische trekkinrichting op de vier spaanbalgen aangebracht.

2001 : Mense Ruiters, restauratie spaanbalgen.

2002 : Mense Ruiters, herintonatie registers uit 1955 van het Rugpositief.

2015 : Mense Ruiters, restauratie windladen.

[13]

Scheemda, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie geeft de situatie weer tot 1939.

Op p. [126-127] staat de situatie na 1939 beschreven.

Verdere lotgevallen :

1939 : Bergmeijer, Bourdon 16' verschoven tot 8'.

1982 : Mense Ruiters, restauratie van de windladen.

1986 : Mense Ruiters, restauratie pijpwerk, verschuiving Bourdon 8' tot 16', open plaatsen (Hoofdwerk 1, Bovenwerk 3) bezet met nieuwe registers.

[14]

Oostwold [Oldambt], Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die na 1883.

Verdere lotgevallen :

1947 : Spanjaard (Amsterdam), wijziging windvoorziening.

1989 : A.H. de Graaf, restauratie, herstel van de situatie van 1811.

Eelde, Protestantse O.L.V.-, St.-Gangulphus- of Dorpskerk

De genoteerde dispositie is die tot 1968.

Verdere lotgevallen :

1968 : Verschueren, wijziging windvoorziening, dispositiewijziging en uitbreiding met vrij Pedaal

1983 : Mense Ruiters, restauratie, nieuwe Bovenwerkklade, dispositiewijzigingen meer in aansluiting op de bouw tijd.

2009 : Mense Ruiters, restauratie Hoofdwerk- en Pedaallade.

[15]

Middelbert, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. In de tekst ontbreekt de naam van de herstellende van 1946 : Holtman & Leemhuis.

Verdere lotgevallen :

1977 : Mense Ruiters, restauratie, verplaatsing balgen.

1985 : Mense Ruiters, nieuwe opvallende Tremulant.

[16]

Engelbert, voormalige Hervormde kerk

De gegevens hebben betrekking op het vroegere orgel, dat kort na 1870 werd geplaatst.

Deze beschrijving is de enige die bekend is met betrekking tot dit orgel. Gezien het feit dat geciseleerde frontpijpen (afgezien binnen het oeuvre van de gebr. Smits) in de negentiende

eeuw niet meer toegepast werden, hebben we hier vermoedelijk te maken met een aanzienlijk ouder instrument dan het door Van Meurs vermelde ± 1860.

Verdere lotgevallen :

1938 : Gesloopt en vervangen door een nieuw instrument.

Met dank aan Hans Fidom die gegevens rond het moment van aanschaf heeft achterhaald.

Op p. [125] staan gegevens over het orgel van 1938.

Harkstede, Protestantse Monumentale kerk

De genoteerde dispositie is die van na 1907.

Verdere lotgevallen :

Geen.

Naast de beschrijving van het orgel van Harkstede heeft Van Meurs een brief tussengevoegd van dhr Hakvoort uit Groningen aan wie hij hulp gevraagd had bij de vertaling van een tekst in Latijn op het orgel van Harkstede. Deze tekst is inmiddels niet meer aanwezig.

[17]

Noordlaren, Protestantse Bartholomeuskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het bouwjaar van dit orgel is 1876.

Verdere lotgevallen :

1976 : Mense Ruiters, herstelling.

Zuidlaren, Protestantse Dorpskerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijzigingen van 1936. De gewijzigde situatie is terug te vinden op p. [121].

Verdere lotgevallen :

1936 : Spiering, verbouwing en pneumatisering.

Tussen 1936 en 1981 kleine dispositiewijzigingen in eigen beheer.

1981 : Blank, restauratie naar de situatie van 1845.

[18]

Groningen-Helpman, Evangelische Gemeente Helperkerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

Geen.

Groningen, Doopsgezinde kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1936. Op een aanvulling, onderaan de pagina, geeft Van Meurs in het kort de wijzigingen in 1941 aan. De oorspronkelijke bouwer is niet Van Oeckelen maar Timpe. Deze leverde het instrument in 1816 op en vergrootte het vervolgens in 1825.

Verdere lotgevallen :

1941 : Spiering, dispositiewijziging en elektrificatie van de tractuur.

1961 : Nieuw orgel, Timpe-orgel gesloopt.

[19]

Stedum, Protestantse Bartholomeuskerk

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing van 1931. Blijkens zijn aantekeningen is ook Van Meurs op zoek geweest naar de oorspronkelijke bouwer van dit orgel en had hij er tevergeefs 'Hess' en 'Broekhuysen' op nageslagen.

Verdere lotgevallen :

1939 : J.W. Dekker en Verschueren, dispositiewijziging en nieuwe magazijnbalg.

1946 : Mense Ruiter, wijziging en uitbereiding met unit-pedaal.

Tussen [19] en [20] is een brief van 22 april 1939 tussengevoegd van J.W. Dekker, waarin deze de dispositie opgaf van de situatie na de wijziging van 1939. Op die brief schreef Van Meurs nog wat nadere informatie over de historie van het instrument.

[20]

Bedum, protestantse Walfriduskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het bouw jaar is 1922. Vegter was vermoedelijk niet de *maker*, maar de *leverancier* en heeft dit instrument bij zijn vroegere werkgever A.S.J. Dekker gekocht. Op het Bovenwerk was nog een lege sleep.

Verdere lotgevallen :

1975 : Pels & van Leeuwen, wijziging van traktuur en dispositie, tevens uitbreiding met vrij Pedaal.

1993 : Pels & van Leeuwen, plaatsing van een gebruikt tongwerk op de vrije Bovenwerksleep.

1995 : Steendam, gedemonteerd in verband met de kerkrestauratie.

1997 : Steendam, ongewijzigd herplaatst.

Onbekend moment, onbekende bouwer : kleine dispositiewijziging.

Zuidwolde, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging door Doornbos in 1895.

Verdere lotgevallen :

1979 : Mense Ruiter, herstelling.

1999 : Mense Ruiter, herstelling.

2010 : Mense Ruiter, restauratie.

[21]

Zeerijp, voormalige Protestantse Jacobuskerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging van 1933. De dubbele vermelding van de Holpijp Disc. op het Rugwerk, lijkt een verschrijving, echter de eerst vermelde Holpijp op dat klavier is een 8' en de tweede is een 4'.

Verdere lotgevallen :

1933 : Spiering, verbouwing.

1963 : Bakker & Timmenga, demontage in verband met de kerkrestauratie.

1966 : Fama & Raadgever, provisorische bespeelbaar maken van het Rugwerk.

1979 : B.Edskes en Blank, reconstructie naar de toestand van 1645.

2000 : Van Eeken, herstelling.

Thesinge, voormalige Hervormde Klooster- of Felicitaskerk

De genoteerde dispositie is die van voor de restauratie van 1974. De Hobo werd door Meyer in 1876 geplaatst.

Verdere lotgevallen :

1973 : Bakker & Timmenga, demontage in verband met de kerkrestauratie.

1974 : Reil, restauratie en dispositiewijziging.

1993 : Reil, herstelling.

[22]

Garmerwolde, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De aanvullingen slaan op de werkzaamheden van 1943.

Verdere lotgevallen :

1964 : Vierdag, herstelling, tongwerken van het Hoofdwerk zijn toen verdwenen.

1996 : Mense Ruiten, deelrestauratie.

1998 : Mense Ruiten, deelrestauratie, plaatsing van twee historische tongwerken.

Kantens, protestantse Antoniuskerk

De genoteerde dispositie was die van tot de demontage in 1955.

Verdere lotgevallen :

1955 : Mense Ruiten, demontage in verband met de kerkrestauratie.

1973 : Ahrend, herstel frontpijpen.

1986 : Ahrend, restauratie Hoofdwerk.

2007 : Ahrend, nieuw binnenwerk Rugwerk.

[23]

Finsterwolde, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. In de kantlijn is later een krantenbericht geplakt rond heringebruikneming van de kerk na de restauratie van 1932.

Verdere lotgevallen :

1967 : Demontage in verband met de kerkrestauratie.

1972 : A.H. de Graaf, technisch herstel.

2013 : Van der Putten, groot onderhoud.

Zandeweer, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is zoals die gold na werkzaamheden in 1902.

Verdere lotgevallen :

1987 : werkzaamheden aan het Rugwerk door drie orgelmakers:

A.H. de Graaf, reconstructie 2 registers;

Mense Ruiten, reconstructie registermechaniek;

Metzler, reconstructie tongwerk.

2008 : Reil, restauratie, reconstructie windvoorziening.

[24]

Beerta, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1961 : Mense Ruiten, herstelling.

Leegkerk, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend.

Uithuizermeeden, Protestantse Mariakerk

De genoteerde dispositie is die van voor 1931. De correcties erop hebben betrekking op de wijzigingen in 1931.

Verdere lotgevallen :

1970 : Van Vulpen, restauratie en herstel van de situatie 1785.

2015 : Reil, restauratie.

[25]

Leermens, voormalige Protestantse Donatuskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel is in 1873 of 1874 gebouwd. Van Meurs heeft de tekst tweemaal aangevuld. De eerste maal had betrekking op de werkzaamheden uit 1940; de tweede maal betrof de grote kerkbrand, waarbij dit orgel verloren ging.

Verdere lotgevallen :

Geen.

1964 : Van Vulpen, nieuw orgel in de herbouwde kerk.

[26]

't Zandt, voormalige Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1907.

De verwijzingen naar Jan Helman en Arp Schnitger zijn onjuist. Het orgel werd vermoedelijk in 1662 vervaardigd door Hendrick Huis.

Verdere lotgevallen :

1962 : Bakker & Timmenga, demontage in verband met de kerkrestauratie.

1966 : Bakker & Timmenga, Rugwerk weer bespeelbaar gemaakt.

1990 : Bakker & Timmenga, restauratie naar de toestand van 1792.

Eenum, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die zoals die was sinds het midden van de 19^e eeuw.

Verdere lotgevallen :

1983 : Reil, restauratie naar de situatie van 1704.

[27]

Hoogkerk, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het bouwjaar van dit orgel is 1923.

Verdere lotgevallen :

1963 : Bij de aanvang van de kerkrestauratie gedemonteerd en verkocht aan een amateur-orgelbouwer in Stadskanaal. Na afronding van de kerkrestauratie in 1967 is een elektronisch orgel geplaatst.

1988 : Historisch Van Dam-orgel geplaatst.

Geert L.Smids e.a. 1972, 23-29.

Roderwolde, Protestantse Jacobskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het bouwjaar van dit orgel is 1911.

Verdere lotgevallen :

2003 : Mense Ruiter, restauratie.

[28]

Peize, Protestantse Johannes de Doperkerk

De genoteerde dispositie is die van voor 1935. De correcties erop hebben betrekking op de wijzigingen in 1935. Het orgel werd in 1631 door Anthonie Verbeeck gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1956 : ??, demontage binnenwerk.

1973 : Van Vulpen, restauratie.
1981 : Van Vulpen, intonatiecorrectie.

Groningen, voormalige O.L.V.-, Jezuiten- of Paterskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke, echter op het eerste klavier is abusievelijk de Viola di Gamba 8' weggelaten en op het bovenklavier wordt ten onrechte tweemaal een Fluit 8' genoemd. Het bouwjaar is 1897.

Verdere lotgevallen

1956 : Verschueren, wijziging en opgesteld in de Pius X-kerk te Tilburg-Broekhoven.

De Groningse kerk dat jaar gesloten en in 1962 gesloopt.

1986 : Clercx, restauratie.

1999 : Pels & van Leeuwen, demontage in verband met de sluiting van de kerk en opslag in 's-Hertogenbosch.

2008 : Pels & van Leeuwen, restauratie naar de situatie van 1897 en plaatsing in de kerk van O.L.V. ten Hemelopneming te Apeldoorn.

[29]

Niehove, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die van 1908. Het orgel, in circa 1557 gebouwd voor de Mariakerk van Uithuizermeeden, werd in 1781 in Uithuizen geplaatst en in 1908 in Niehove.

Verdere lotgevallen :

2001 : A.H. de Graaf, restauratie naar de toestand van 1816 (na de verbouwing door Wenthin).

[30]

Mensingeweer, voormalige Doopsgezinde kerk

1936 : Spiering, levering van een gebruikt orgel. Het Doornbos-orgel werd ingenomen, verdere lotgevallen onbekend.

Obergum, voormalige Hervormde Nicolaaskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De Trompet is door Van Meurs vermoedelijk op een later moment onderstreept, omdat hij het register toen niet meer had aangetroffen.

Verdere lotgevallen :

195? : Vos, Trompet 8' uitgenomen.

1964 : D. Mulder, demontage, opdracht tot restauratie. De restauratiewerkzaamheden vertraagden ondermeer door de bouwkundige situatie van de kerk en daarna de eigendomsoverdracht van het gebouw aan de net opgerichte STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN. Mulder zou het orgel overnemen, maar zag daar later vanaf. Hij werd uiteindelijk betaald voor de tot dat moment uitgevoerde werkzaamheden, waarna het orgel op de zolder van de Obergumer kerk werd opgeslagen.

1977 : Verkocht aan de Hervormde kerk van Noordhorn en gebruikt bij de vergroting van het daar aanwezige orgel.

Westernieland, voormalige Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1986 : Sicco Steendam, restauratie klaviatuur.

1997 : Mense Ruiter, schoonmaak.

2003 : Mense Ruiter, herstelling na kerkrestauratie.

[31]

Saaxumhuizen, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1978 : Johan van Meurs en Melle Buruma, herstelling.

1984 : Wim Modderkolk, herstelling.

1987 : Mense Ruiter, restauratie.

Den Andel, voormalige Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het bouwjaar van dit orgel is 1879.

Verdere lotgevallen :

1999 : Mense Ruiter, herstelling.

[32]

Winsum, protestantse Torenkerk

De genoteerde dispositie is door Van Meurs doorgehaald in verband met de aanschaf van een nieuw orgel in 1937, zie p. [106]⁹⁶⁵. Het betrof hier een huisorgel, dat dankzij een verbreed front en een schijn-Rugpositief visueel fors vergroot was. De tekst is deels ontleend aan 'Broekhuizen'.

Verdere lotgevallen :

1868 : Lohman, herstelling.

1937 : Spiering, nieuw orgel met daarin enig pijpwerk uit het vroegere instrument. Deze nieuwbouw is opmerkelijk omdat het oude orgel op de voorlopige monumentenlijst stond.

Brede, voormalige Hervormde kerk

---

⁹⁶⁵ In de verzameling Broekhuizen staan 2 fouten in de dispositie van dit orgel. Deze zijn in het 'commentaar' op deze verzameling niet opgemerkt: De Fluit Travers van het Manuaal is 8' en de Woudfluit van het Positief 2'.

De genoteerde dispositie is die van 1849.

Verdere lotgevallen :

1983 : Bakker & Timmenga, restauratie.

1993 : Steendam, herstelling.

[33]

Bedum, Protestantse Maranathakerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1966 : Pels & van Leeuwen, dispositiewijziging.

1971 : Dispositiewijziging.

1979 : Pels & van Leeuwen, nieuw binnenwerk met gedeeltelijke gebruikmaking van het bestaande pijpwerk.

2010 : Pels & van Leeuwen, herstelling.

Grijpskerk, Protestantse (Hervormde) kerk

De genoteerde dispositie is die van na 1868. Op het Benedenklavier is een Holfluit 8' disc. vergeten. Op het Bovenklavier is de Holfluit 8' disc. een Fluit Doux 8' disc. Het orgel werd door van Dam gebouwd en in 1868 door Van Oeckelen hersteld na een kerkbrand. In de kantlijn verbeterde Van Meurs later de tekst.

Verdere lotgevallen :

1927 : K. Doornbos, herstelling, Enkele registers van nieuw pijpwerk voorzien.

1963 : Mense Ruiters, deelrestauratie.

1965 : Mense Ruiters, deelrestauratie.

2010 : Reil, restauratie.

[34]

Garrelswaer, Protestantse (Gereformeerde) kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1991 : Sicco Steendam, restauratie windlade, balg en mechanieken, vervanging van het pijpwerk.

1991 : Sicco Steendam, herstel na ernstige waterschade.

2007 : Sicco Steendam, herstel Trompet.

Blija, Protestantse Nicolaaskerk

De genoteerde dispositie is die van na 1930.

Verdere lotgevallen :

1963 : Bakker & Timmenga, restauratie windladen.

Jan Jongepier 2004, 179.

[35]

Lutjegast, Protestantse (Gereformeerde) kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het opusnummer van Rohlfing is 188. De beide Pedaalstemmen waren transmissies.

Verdere lotgevallen :

197? : In eigen beheer nieuw front aangebracht.

1983 : Fama & Raadgever, nieuw orgel. Het oude kwam terecht bij een particulier in Tjerkwerd.

Warffum, Protestantse kerk Pro Rege

De genoteerde dispositie is die van 1906.

Verdere lotgevallen :

1949 : Reil, uitbreiding met 2^e klavier en vrij pedaal.

1958 : Reil, herstelling.

196? : Wijziging in eigen beheer.

1979 : Mense Ruiters, nieuwe balg.

2008 : Reil, restauratie, 2^e klavier vervallen, nieuw vrij pedaal aangebracht.

[36]

Vlissingen, Protestantse Jacobskerk

De dispositie is vermoedelijk genoteerd in 1931 tijdens Van Meurs' huwelijksreis. Het orgel is in 1916 gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1933 : Flentrop, dispositiewijziging.

1944 : Als gevolg van oorlogshandelingen inregenschade.

1953 : Zoutafzetting na de watersnoodramp.

1965 : Orgel gesloopt.

1968 : Flentrop, nieuw orgel.

Aart de Kort, 'Het voormalige orgel van de Grote Kerk te Vlissingen', *Het Orgel* 100/2 (2004), 46-48.

DEEL 2

[37]

Groningen, voormalige Hervormde Oosterkerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel is in 1901 door M.Vermeulen gebouwd.

Verdere lotgevallen :

19?? : dispositiewijziging door een onbekende orgelmaker in de periode dat het orgel in Groningen stond.

1987 : Sicco Steendam, deelrestauratie en plaatsing in de Gereformeerde kerk Vrijgemaakt

van Harkstede.
1996 : Sicco Steendam, afronding restauratie.

Usquert, voormalige Hervormde Petruskerk

Van Meurs noteerde in eerste instantie de oorspronkelijke dispositie en corrigeerde die aan de hand van de wijziging van 1940. In de kantlijn schreef hij later summiere gegevens over het vroegere orgel, ontleend aan de verzamelingen Broekhuysen en Lohman.

Verdere lotgevallen :

1967 : Opten, herstelling.

1979 : Bakker & Timmenga, herstelling.

2007 : Mense Ruiter, restauratie naar de oorspronkelijke toestand.

[38]

Bierum, voormalige Protestantse Sebastiaanskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Waarom op deze tekst correcties zijn aangebracht is onduidelijk, omdat dit orgel nooit is gewijzigd. Van Meurs voegde later informatie over het vroegere orgel toe en meldde de restauratie van 1954.

Verdere lotgevallen :

1982 : Mense Ruiter, herstelling.

Baflo, voormalige Protestantse Laurentiuskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De correcties erop hebben betrekking op de wijzigingen van 1938. Het bouwjaar is 1877.

Verdere lotgevallen :

1947 : Vegter, schoonmaak na kerkbrand.

1979 : Herstelling door twee liefhebbers.

2010 : Mense Ruiter, restauratie naar de oorspronkelijke toestand.

[39]

Roden, Protestantse Catharinakerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijzigingen van 1932.

Verdere lotgevallen:

1932 : Spiering en Thys, restauratie, dispositiewijziging.

1955 : Mense Ruiter, restauratie, herstel van de dispositie van 1780.

1998 : Bakker & Timmenga, deelrestauratie.

2006 : Bakker & Timmenga, afronding restauratie, nieuwe windvoorziening.

Groningen, voormalige concertzaal De Harmonie

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De correcties erop hebben betrekking op de wijzigingen van 1948.

Verdere lotgevallen :

1973 : Verschueren, sloop. De Bazuin 16' is in Groningen achtergebleven en zou gebruikt worden bij een geplande uitbreiding van het orgel van de Lutherse kerk; die uitbreiding heeft echter niet plaatsgevonden. Het register is later geplaatst in het orgel van de Goede Herderkerk te Bedum.

[41]

Ezinge, Protestantse Torenkerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijzigingen van 1958. De correcties erop hebben betrekking op de wijzigingen van dat jaar.

Verdere lotgevallen :

199? : Mense Ruiter, herstelling.

2015 : Mense Ruiter, restauratie.

Feerwerd, voormalige Hervormde kerk

Het door Van Meurs beschreven harmonium is nog steeds aanwezig

Saaksum, Protestantse kerk

Van Meurs heeft de beschrijving van het harmonium doorgehaald in verband met de aanschaf van een pijporgel in 1933, zie onder p. [51].

Verdere lotgevallen :

1933 : vervangen door een gebruikt instrument.

Westerwijtwerd, voormalige Protestantse Mariakerk

Het loze orgelfront is in 1902 aangebracht.

Verdere lotgevallen :

Geen.

[42]

Eexta, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie was die van voor de wijzigingen van 1936. De correcties erop hebben betrekking op de werkzaamheden dat jaar. Het orgel was niet oorspronkelijk tweeklaviers. In 1858 bracht H.E. Freytag een twee-manuaals klaviatuur aan, mogelijk in verband met een geplande uitbreiding. De geschiedenis van dit orgel is nog lang niet ontrafeld, maar duidelijk is wel dat Van Meurs' opmerking 'front nieuw v. Oeckelen' onjuist moet zijn. Het front dateert vermoedelijk uit 1733 en is van de hand van Amoor. Freytag vergrootte het in 1858 aan weerszijden met een veld.

Verdere lotgevallen :

1987 : Reil, restauratie.

2011 : Reil, overgeplaatst naar het nieuwe kerkgebouw en met een tweede klavier vergroot.

Nieuwe Pekela. Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van 1912.

Verdere lotgevallen :

1964 : Mense Ruiter, herstelling.

1973 : Opten & Verschueren, wijziging.

1985 : Kaat & Tijhuis, nieuw orgel in oude kast met gebruikmaking van zoveel mogelijk van het bestaande pijpwerk.

1988 : Kaat & Tijhuis, nieuwe front-Prestant aangebracht.

[43]

Oldenzijl, voormalige Hervormde Nicolaaskerk

Geen verdere informatie bekend.

2000 : Baar & Meedendorp, nieuw kistorgel. Onduidelijk is of het harmonium dat tot dat moment links op de gaanderij stond, het in 1920 door Van Meurs in gebruik genomen instrument was.

Oosteinde [Roodeschool], Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het bouwjaar is 1874.

Verdere lotgevallen :

1959 : D. Mulder, restauratie.

[44]

Spijk, voormalige Protestantse Andreaskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Datum ingebruikneming en aanschafprijs zijn later bijgeschreven.

Verdere lotgevallen :

1918 : Van Dam, herstelling.

1970 : Opten & Verschueren, verplaatst naar de westzijde. Nieuwe windvoorziening.

Losdorp, voormalige Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging in 1983. Bakker & Timmenga voerden geen restauratie uit, maar vervingen in 1922 het binnenwerk.

Verdere lotgevallen :

1928 : Bakker & Timmenga, herstelling na renovatiewerk aan het kerkgebouw.

1978 : Vos, demontage ter voorbereiding van restauratie.

1983 : Haarsma, afronding restauratie.

[45]

Solwerd, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend.

1942 : Adema plaatste een gebruikt orgel, afkomstig uit het Pensioonaat St.-Anna te Oudenbosch (zie ook de annotatie op blz. [138]).

Marsum, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend.

Jukwerd, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1981 : kerk ingericht tot woonhuis/atelier, orgel aangekocht door een particulier te Appingedam

1989 : pijpwerk aangekocht door de Gereformeerde Kerk van Enumatil en door Steendam verwerkt in een nieuw orgel voor die kerk.

Tjamsweer, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1978 : J. Vermeulen, herstelling.

[46]

Wirdum, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het bouwjaar is 1879.

Verdere lotgevallen :

1962 : Mulder, restauratie en verwijdering van snijwerk aan de zijkanten en dat van de bekroning.

1999 : Van der Putten, windlade-restauratie.

2000 : Replica's van de verdwenen beelden geplaatst.

2002 : Van der Putten, deelrestauratie.

Krewerd, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1857. Van Meurs' datering van de Holpijp 8' is onjuist. Dit register is uit de 16^e eeuw.

Verdere lotgevallen :

1968 : A.H. de Graaf, orgel gedemonteerd in verband met de kerkrestauratie en opgeslagen in de kerk van Holwierde.

1975 : A.H. de Graaf, restauratie.

1993 : A.H. de Graaf, herstelling.

[47]

Anloo, Protestantse Magnuskerk

De genoteerde dispositie is die van voor de restauratie van 1948. Van Meurs heeft de tekst later aangevuld, mogelijk ook n.a.v. zijn bezoek aan dit orgel begin 1937. De door hem genoemde restauratie van 1933 is nergens gedocumenteerd.

Verdere lotgevallen :

- 1948 : Mense Ruiter, restauratie, gedeeltelijke reconstructie naar de situatie van 1718.
- 1995 : De klaviatuur en een deel van het pijpwerk gingen verloren bij de brand van de werkplaats van Van Eeken in Leusden.
- 1999 : Van Eeken, restauratie.
- 2001 : Van Eeken, uitbreiding met vrij Pedaal.

[48]

Norg, Protestantse Margarethakerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Van Meurs noteerde in eerste instantie dat dit orgel pneumatische tractuur had, maar haalde die opmerking later door. Het orgel heeft een mechanisch kegellade.

Verdere lotgevallen :

- 1969 : Mense Ruiter, demontage in verband met de kerkrestauratie.
- 1971 : Mense Ruiter, herplaatsing en herstelling.
- 2005 : Nijse en plaatselijke vrijwilligers, conserverende restauratie.

Vries, Protestantse Bonifatiuskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

- 1946 : Demontage in verband met de kerkrestauratie.
- 1949 : Vegter, herplaatsing.
- 1978 : Mense Ruiter, windlade-restauratie.
- 2007 : Mense Ruiter, restauratie.

[49]

Klein Wetsinge, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Van Meurs vulde de tekst later aan met gegevens over de werkzaamheden van 1939. Het bouwjaar van het orgel is 1914.

Verdere lotgevallen :

- 197? : De gemeente schaft een elektronisch orgel aan. Om dit instrument te kunnen plaatsen, werd de speeltafel van het Doornbosorgel verwijderd en in de torenruimte geplaatst. Bij deze demontage zijn de speel- en registertractuur doorgebroken cq doorgezaagd.
- 1984-5 : Twee gemeenteleden starten met orgelherstel. De kanalisering werd hersteld en de windmachine op correcte wijze aangesloten. Uiteindelijk bleek de windlade in een te slechte staat om de werkzaamheden in eigen beheer succesvol te kunnen afronden.

Appingedam, Protestantse Nicolaïkerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging door Jan Doornbos (onbekend wanneer) en van voor de demontage van 1954.

Verdere lotgevallen :

1954 : Mense Ruiter, demontage in verband met de kerkrestauratie.
1970 : Van Vulpen, restauratie.
1988 : Mense Ruiter, wijziging winddruk en temperatuur.

[50]

Delfzijl, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die tot de wijziging in 1964.

Verdere lotgevallen :

1964 : Mense Ruiter, restauratie en dispositiewijziging.

Farmsum, Protestantse kerk

Geen informatie verstrekt. Van Meurs verwijst hier naar Van 't Kruijs.

[51]

Saaksum, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die bij plaatsing in 1933.

Verdere lotgevallen :

1942 : Kamphuis, nieuwe Tremulant.

1952 : Kamphuis, dispositiewijziging.

1983 : A.H. de Graaf, restauratie.

2006 : Schuitema & Meier, herstel na waterschade.

Zeerijp, voormalige Protestantse Jacobuskerk

In deze tekst geeft Van Meurs de dispositie weer van na de wijziging van 1933.

Verdere lotgevallen :

1963 : Bakker & Timmenga, gedemonteerd in verband met de kerkrestauratie.

1966 : Fama & Raadgever, provisorische bespeelbaar maken van het Rugwerk.

1979 : B. Edskes en Blank, reconstructie naar de toestand van 1645.

2000 : Van Eeken, herstelling.

[55]

Eibergen, Protestantse Oude Mattheüskerk

Het orgel is gebouwd door Joost Derck Jalinck. De genoteerde dispositie is die van na de restauratie van 1931.

Verdere lotgevallen :

1959 : Van Leeuwen, restauratie en overplaatsing naar de Werenfriduskerk in Westervoort.

1994 : Blank, restauratie.

Hans van Os 2004, 161-164.

[56]

Enschede, Protestantse Grote Kerk

Het bouwjaar van dit orgel is 1892.

Verdere lotgevallen :

1953 : Flentrop, restauratie en wijziging.

197? : Vierdag, kleine wijziging.

1997 : Flentrop, restauratie, herstel van de situatie 1892.

Enschede, Nederlands Gereformeerde Lasonderkerk

Het bouwjaar van dit orgel is 1931. Een plaatselijke krant meldt Van Dam als bouwer, Dekker was echter in 1926 eigenaar van de firma Van Dam geworden.

Verdere lotgevallen :

Onbekend moment : wijziging

2003 : Steendam, balgrestauratie.

2009 : Vervangen door een elektronisch orgel. Binnenwerk door Steendam aangekocht.

Enschede, voormalige Vrijzinnig Hervormde Oosterkerk

Het orgel werd vermoedelijk in 1916 door De Koff gebouwd en in 1929 te Enschede geplaatst. De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging van 1960.

Verdere lotgevallen :

1960 : Flentrop, wijziging.

1994 : BAG, restauratie.

2006 : In eigen beheer overgebracht naar de Gereformeerde Gemeente van Westkapelle, nawerk door BAG.

De Orgelkrant 11/11 (2006), 13.

[57]

Borne, Protestantse Oude kerk

Het orgel werd in 1841 door Holtgräve gebouwd. Rond 1900 werd het door Haupt gewijzigd.

De genoteerde dispositie is die van na die wijziging.

Verdere lotgevallen :

1942 : Steunmann & Vierdag, herstelling.

1962 : Koch, verbouwd, van de galerij afgehaald en op de kerkvloer opgesteld.

1983 : Slooff, vergroting.

Albert Slijkhuis 1996, 12-16.

Delden, Protestantse Blasiuskerk

Het orgel werd in 1847 door Naber gemaakt. In 1891, 1898 en 1921 werd het door Haupt gewijzigd. De genoteerde dispositie is die van na 1921.

Verdere lotgevallen :

1970 : Flentrop, restauratie, situatie van 1847 hersteld.

2002 : Flentrop, herstelling

Matthijs ten Thije e.a. 1996, 37-41 en 45-48.

Internetsite www.flentrop.nl, geraadpleegd 24 december 2003.

[58]

Assen, Protestantse Jozefkerk

De genoteerde dispositie is die van 1897. De restauratie van 1934 werd uitgevoerd door Vaas & Bron.

Verdere lotgevallen :

1956 : Koch, wijziging.

1983 : Mense Ruiter, restauratie.

1994 : Mense Ruiter, plaatsing van een door Van Dam gemaakte Klarinet, afkomstig van elders.

[59]

Zuidhorn, Protestantse Sebastiaan- en Fabiuskerk

De genoteerde dispositie is die van na 1924. De latere aanvulling 'Nasard?' berust op een misverstand. Het orgel werd in 1793 door Schnitger & Freytag gemaakt.

Verdere lotgevallen :

Tussen de jaren zestig en negentig talrijke herstellingen door Harkema.

2012 : Mense Ruiter, reconstructie naar de situatie van 1793.

[60]

Noordhorn, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van voor de verbouwing van 1975-78. Het orgel werd in 1899 door J. Doornbos gebouwd. Het instrument had geen mechanisch-pneumatisch systeem, maar een mechanische kegellade.

Verdere lotgevallen :

1978 : Schuitema, uitbreiding met een 2^e klavier (materiaal afkomstig van het vroegere orgel van de Hervormde kerk van Obergum).

1994 : Schuitema, andere pedaallade aangebracht.

Niezijl, voormalige Hervormde kerk

Het orgel werd in 1871 door E. Leichel geleverd aan de Hervormde kerk van Eerbeek.

Eertman plaatste het in 1920 in Niezijl. In de genoteerde dispositie ontbreekt een (doorslaande) Vagot 8'.

Verdere lotgevallen :

Geen.

[61]

Oldehove, voormalige Protestantse Ludgeruskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1971 : Mense Ruiter, herstelling.

Nieuwolda, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van 1904 tot de wijziging van 1950.

Verdere lotgevallen :

1950 : K. Doornbos, restauratie en dispositiewijziging.

1978 : Mense Ruiter, herstelling.

1997 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

2001 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

[62]

Beilen, Protestantse Stephanuskerk

Het orgel werd in 1829 door Timpe geleverd aan de rk Broederkerk in Groningen. In 1840 plaatste B. Kerkhoff het over naar Beilen, waar het na een brand in 1862 door Van Oeckelen werd verbouwd. De genoteerde dispositie is die vanaf 1862.

Verdere lotgevallen :

1969 : Flentrop, restauratie.

1991 : Flentrop, herstelling.

2013 : Heideveld, herstelling.

Burum, Protestantse kerk

Het bouwjaar is 1876. De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

Geen.

Jan Jongepier 2004, 181.

[63]

Kollum, Protestantse Maartenskerk

Het bouwjaar is 1841.

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging van 1939.

Verdere lotgevallen :

1939 : Van Leeuwen, Bourdon 16' ook bespeelbaar gemaakt in het pedaal. Pijpwerk Viola di Gamba vervangen.

1971 : Bakker & Timmenga, restauratie. Situatie van 1841 hersteld.

R. Bosgraaf, *De Maartenskerk te Kollum* (Kollum 1973), 47-52.

Buitenpost, Protestantse Oude- of Mariakerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van ± 1915 en van voor de restauratie van 1973.

Verdere lotgevallen :

1973 : Fama & Raadgever, restauratie. Situatie van 1877 hersteld, zij het met vrij pedaal.

Het Orgel 70/5 (1974), 184-185.

[64]

Westergeest, Protestantse Oude kerk

Het bouwjaar van het orgel is 1891. De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1979 : Hendriksen & Reitsma, restauratie.

Jan Jongepier 2004, 213.

Dokkum, Protestantse Grote of Martinuskerk

De genoteerde dispositie is die van 1895.

Verdere lotgevallen :

1965 : Flentrop, demontage binnenwerk in verband met de kerkrestauratie.

1969 : Flentrop, herplaatsing hoofdwerk.

1979 : Flentrop, nieuw binnenwerk in de oude kast. Het oude Van Dam-binnenwerk werd in een nieuwe kast door Hendriksen & Reitsma geplaatst in de Geref. Gemeente te Nunspeet.

1984 : Complementering snijwerk.

[65]

Rinsumageest, Protestantse Alexanderkerk

De genoteerde dispositie is die van 1892.

Verdere lotgevallen :

1966 : Kamp, restauratie.

1995 : Bakker & Timmenga, restauratie. Beide ontbrekende tongwerken geplaatst.

Jan Jongepier 2004, 205.

Marssum, Protestantse Pontianuskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1984 : Bakker & Timmenga, restauratie.

De Mixtuur, nr. 49 (1985), 788, Kroniek.

[66]

Menaldum, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging door Bakker & Timmenga in 1929.

Verdere lotgevallen :

1989 : Bakker & Timmenga, deelrestauratie.

De Mixtuur, nr. 68 (1991), 459-461, Kroniek.

[67]

Sexbierum, Protestanse Sixtuskerk

De genoteerde dispositie is die van 1924, echter op het Hoofdwerk is de Gemshoorn niet 4' maar 2 2/3' en ontbreekt de Octaaf 4', op het 2° klavier ontbreekt een Gedekt 8'.

Verdere lotgevallen :

1948 : herstelling.

1964 : herstelling.

2010 : Mense Ruiters & Kirschner, restauratie en uitbreiding.

Internetsite www.menseruiter.nl, geraadpleegd 17 november 2015.

Franeker, Protestantse Martinikerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging door P. van Dam in 1915.

Verdere lotgevallen :

1938 : Pannekoek, restauratie.

1952 : Van Leeuwen, dispositiewijziging.

1996 : Bakker & Timmenga, deelrestauratie.

1998 : Bakker & Timmenga, deelrestauratie.

Dirk Molenaar, 'Het Van Dam-orgel in de Martinikerk te Franeker gerestaureerd', *De Orgelvriend* 41/1 (1999), 7-11.

[68]

Smilde, Protestantse Grote of Koepelkerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging door Van Oeckelen in 1895, zij het dat 'nog een Fluit 4'' op het Bovenwerk niet gedocumenteerd is.

Verdere lotgevallen :

1958 : Flentrop, restauratie, dispositiewijziging.

1998 : Flentrop, restauratie.

[69]

Dwingeloo, Protestantse Nicolaaskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1965 : orgel vervangen door een historisch instrument van elders.

Diever, Protestantse Pancratiuskerk

Het bouwjaar van dit orgel is 1882. De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1955 : Rinkema, demontage in verband met de kerkrestauratie.

1959 : Rinkema, herplaatsing.

1982 : Mense Ruiter, herstelling.

1992 : Mense Ruiter, restauratie; uitbreiding met Cornet IV disc.

[70]

Havelte, Protestantse Clemenskerk

Gezien Van Meurs' constatering met betrekking tot de toestand van het orgel en de aanwezigheid van schepbalgen, moet de dispositie genoteerd zijn voor de restauratie van 1940.

Verdere lotgevallen :

1940 : Mense Ruiter, restauratie.

1984 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

1992 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

2014 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

Ruinerwold-Blijdenstein, Protestantse Bartholomeuskerk

Het orgel werd in 1872 gebouwd. De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1980 : Reil, restauratie.

[71]

Ruinen, Protestantse Mariakerk

Het bouwjaar van dit orgel is 1901. De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

192? : A. Doornbos, Bourdon 16' toegevoegd.

1981 : Mense Ruiter, restauratie.

Nieuwsblad van het Noorden, 15 nov. 1928, 7.

Gieten, Protestantse kerk

Het bouwjaar van dit orgel is 1894. De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1975 : Reil, restauratie.

[72]

Niekerk [Ulrum], voormalige Protestantse kerk

Het bouwjaar van dit orgel is 1883. De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

Geen.

Hoogezand, Protestantse Damkerk

Van Meurs noteerde de dispositie van na de verbouwing van 1934.

Verdere lotgevallen :

Zie de annotatie op [12].

[73]

Naarden, Protestantse Grote of Vituskerk

Het bouwjaar van dit orgel is 1862.

Verdere lotgevallen :

1966 : de Koff, demontage in verband met de kerkrestauratie.

1979 : Flentrop, restauratie.

1992 : Flentrop, herstelling.

Teus den Toom, *'De orgelmakers Witte' dl. II* (Heerenveen 1997), 1160-1163.

[74]

Hilversum, Protestantse Grote kerk

Het bouwjaar van dit orgel is 1903.

Verdere lotgevallen :

Onbekend moment : wijziging.

1971 : door brand verwoest.

1979 : Leefflang, plaatsing van een historisch orgel, afkomstig van elders.

Nieuwe Haagsche Courant, 4 december 1971, 1.

Blaricum, Protestantse Dorpskerk

Vermoedelijk memoreert Van Meurs hier aan een artikel over de plaatsing van het nieuwe Flentrop-orgel in 1935.

[75]

Groningen, voormalige Gereformeerde Sionskerk

De genoteerde dispositie is die bij aflevering.

Verdere lotgevallen :

197? : Oosterhuis, dispositiewijziging.

198? : gedemonteerd na verkoop kerkgebouw.

1988 : Harkema, plaatsing in de Geref. kerk van Zevenhuizen [Gr].

[76]

Overschild, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend.

1952 : Mense Ruiter, plaatsing van een enkele jaren daarvoor door hem gebouwd huisorgel.

Winsum, Protestantse Torenkerk

Zie de annotatie op [32].

[77]

Middelstum, Protestantse Burchtstraatkerk

Het orgel werd in 1901 gebouwd.

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing van 1936.

Verdere lotgevallen :

1981 : van Dellen & Koch, dispositiewijziging.

2006 : Mense Ruiter, herstelling.

Kolham, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1974 : Mense Ruiter, restauratie.

1996 : Van der Putten, demontage.

2003 : Van der Putten, restauratie en uitbreiding.

[78]

Slochteren, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1936 : Holtman & Leemhuis, schoonmaak.

2010 : Pels & van Leeuwen, restauratie.

Schildwolde, Protestantse (Hervormde) kerk

Het orgel dateert uit 1868. Meijer voegde in 1873 de Trompet toe.

De genoteerde dispositie is die van 1873.

Verdere lotgevallen:

1945 : Doornbos, wijziging.

1953 : Mateboer, wijziging.

1977 : Opten, restauratie.

[79]

Engwierum, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1958 : Bakker & Timmenga, restauratie en wijziging.

2015 : Bakker & Timmenga, restauratie.

Programma heringebruikneming 28 februari 2015.

Anjum, Protestantse Michaëlskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke, met dien verstande dat de Violon 16' disc. een 8'-register was.

Verdere lotgevallen :

1977 : Bakker & Timmenga i.s.m. van Vulpen, deelrestauratie.

1985 : Bakker & Timmenga, deelrestauratie.

Het Orgel 81/9 (1985), 402-403.

[80]

Wittewierum, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend.

Ten Post, Protestantse kerk

Geen verdere informatie bekend.

St. Annen, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend. De kerk is gesloten.

Enumatil, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend. De kerk is geruime tijd geleden verbouwd tot woonhuis.

[81]

Den Ham, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De werkzaamheden uit 1944 zijn later aan de tekst toegevoegd.

Verdere lotgevallen :

2002 : Mense Ruiter, restauratie.

Schiermonnikoog, Protestantse kerk

Het orgel werd in 1897 door Proper gebouwd voor de Gereformeerde kerk van Culemborg. In 1927 plaatste Dekker het op Schiermonnikoog. De mededeling 'gebruikt orgel uit Zeeland' is dan ook niet juist. De genoteerde dispositie is die van 1927.

Verdere lotgevallen :

1978 : Mense Ruiters, herstelling.

1991 : Mense Ruiters, restauratie en dispositiewijziging.

De Mixtuur, nr. 76 (1994), 834-836, Kroniek.

[82]

Mensingeweer, voormalige Doopsgezinde kerk

De genoteerde dispositie is die bij plaatsing in 1936.

Verdere lotgevallen :

1958 : Harkema, orgel ingenomen na sluiting kerk. Verdere lotgevallen onbekend.

Wehe den Hoorn, voormalige Hervormde kerk

Het orgel dateert uit 1923. Bij de bouw maakte Doornbos gebruik van enig ouder materiaal.

Verdere lotgevallen :

1986 : Bakker & Timmenga, herstelling.

[83]

Hellum, Protestantse Walfriduskerk

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing in 1819.

Van Meurs voegde later gegevens uit andere bronnen aan de dispositie toe.

Verdere lotgevallen :

1847 : Lohman, herstelling.

1856 : Lohman, herstelling.

1962 : Bakker & Timmenga, demontage in verband met de kerkrestauratie.

1975 : Bakker & Timmenga, restauratie.

Siddeburen, Protestantse (Hervormde) kerk

De genoteerde dispositie is die van voor de restauratie van 1956.

Verdere lotgevallen :

1927 : Holtman & Leemhuis, herstelling

1956 : Pels, restauratie.

???? : Trompet uitgenomen.

[84]

Wagenborgen, Protestantse Petruskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Martinus Vermeulen leverde dit orgel in 1914.

Verdere lotgevallen :

1978 : Mense Ruiters, restauratie.

1994 : ??, uitbreiding met Tremulant.

Termunten, voormalige Protestantse Ursuskerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging door Beukema, rond 1930.

Van Meurs voegde later gegevens uit Broekhuizen en andere bron toe.

Verdere lotgevallen :

1945 : orgel door oorlogsgeweld verwoest.

2010 : Mense Ruiters, plaatsing van een gebruikt orgel, oorspronkelijk gemaakt voor de Doopsgezinde kerk van Nieuw Scheemda.

[85]

Borgsweer, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel is rond 1906 geplaatst.

Verdere lotgevallen :

1945 : oorlogsschade.

1954 : Mense Ruiters, herstelling.

±1985 : Harkema, herstelling.

Oterdum, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1969 : Flentrop, orgel gedemonteerd in verband met de sloop van kerk en dorp (ten behoeve van de aanleg van de Eemshaven).

1974 : Flentrop, restauratie en plaatsing in de Hervormde Dorpskerk van Heinenoord.

2000 : Flentrop, herstelling.

[86]

Heveskes, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1889 gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1975 : A.H. de Graaf, gerestaureerd en overgebracht naar de Herv. kerk van Uitwierde.

Weiwerd, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1878 gebouwd voor een tot dusver onbekende locatie en kwam in 1914 in Weiwerd te staan.

Verdere lotgevallen :

1945 : oorlogsschade

1947 : Holtman & Leemhuis, herstelling

1982 : Ellens & Zn, demontage en opbouw in de hervormde kerk van Farmsum.

[87]

Woldendorp, Protestantse kerk

Geen verdere informatie bekend.

1952 : Mense Ruiter, nieuw orgel geplaatst.

Kropswolde, voormalige Protestantse kerk

Op een onbekend moment vervangen door een elektronisch orgel.

Opwierde, voormalige Hervormde kerk

Het harmonium werd in 1924 door Vegter geleverd.

Verdere lotgevallen :

Onbekend.

Enumatil, voormalige Hervormde kerk

Van Meurs heeft de tekst later doorgestreept, vermoedelijk omdat hij dit gegeven al eerder vermeld had, zie de annotatie op [80].

Den Horn, voormalige Hervormde kerk

Verdere lotgevallen :

Onbekend.

Den Horn, voormalige Doopsgezinde kerk

Het orgel werd in 1908 gebouwd of geleverd. In het laatste geval was het rond 1850 gebouwd door Rosema uit Groningen.

Verdere lotgevallen :

1968 : Harkema, orgel aangekocht in verband met de sluiting van de kerk.

19?? : Harkema, gewijzigd geplaatst in Halle, Protestantse Koorenaarkerk.

1979 : Nieuw orgel in Halle, lot oude orgel onbekend.

[88]

Oostwold [Westerkwartier], Protestantse (Hervormde) kerk

Geen verdere informatie bekend.

Lettelbert, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend.

Midwolde, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing van 1912.

Verdere lotgevallen :

1986 : A.H. de Graaf, restauratie.

1989 : A.H. de Graaf, uitbreiding met een Tremulant.
1995 : A.H. de Graaf, aanbrengen andere Tremulant.
2013 : Van der Putten, groot onderhoud.

[89]

Tolbert, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

2001 : Mense Ruiter, restauratie.

Leek, Protestantse Kerk op de Dam

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1967 : Mense Ruiter, restauratie.

2000 : Brandschade.

2002 : Mense Ruiter, restauratie.

[90]

Niebert, voormalige Hervormde kerk

De herstelling door Vegter vond plaats in 1922. Van Meurs voegde later, in verband met de vervanging van dit orgel, gegevens toe.

Verdere lotgevallen :

1941 : Spanjaard (Amsterdam), vervanging door een gebruikt orgel afkomstig uit de Doopsgezinde kerk van St.-Annaparochie.

Nuis, voormalige Hervormde kerk

Het harmonium werd in 1928 door Vegter geleverd.

Verdere lotgevallen :

Onbekend.

1953 : Van der Blik, plaatsing van een gebruikt orgel, afkomstig uit de Hervormde Evangelisatie 'Pniël' te Leeuwarden-Huizum.

Marum, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend.

1939 : Valckx & van Kouteren, plaatsing van een gebruikt orgel afkomstig uit de Hervormde kerk van Ginneken.

Opende, Protestantse kerk

Geen verdere informatie bekend.

1966 : Bakker & Timmenga, nieuw orgel.

[91]

Noordwijk, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1871 geplaatst.

Verdere lotgevallen :

1983 : door vrijwilligers weer bespeelbaar gemaakt.

2005 : Mense Ruiter, herstelling.

2010 : Elbertse, restauratie.

Lutjegast, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1911 geplaatst.

Verdere lotgevallen :

1944 : Holtman, herstelling.

1969 : Harkema, herstelling.

1971 : Mense Ruiter, herstelling.

1985 : Pels & van Leeuwen, restauratie.

[92]

Gerkesklooster, voormalige Hervormde kerk

Geen verdere informatie bekend.

+2000 : Wijnands, plaatsing van een gebruikt Flentrop-huisorgel, afkomstig van elders.

Visvliet, voormalige Hervormde Gangulfuskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De door Van Meurs later bijgeschreven restauratie vond plaats in 1967.

Verdere lotgevallen :

1978 : Mense Ruiter, demontage in verband met de kerkrestauratie.

1980 : Mense Ruiter, herplaatsing.

[93]

Tinallinge, voormalige Hervormde O.L.V.-kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

2014 : Elbertse, restauratie.

Sellingen, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1952 : van Vulpen, nieuw orgel. Het oude gekocht door een particulier en later doorverkocht aan Reil, die materiaal uit Sellingen gebruikt zou hebben t.b.v. een instrument in Hoogeveen.

Winsum, Protestantse Centrumkerk

Het orgel werd in 1911 geplaatst. De dispositie is die van voor de wijziging van 1961.

Verdere lotgevallen:

1961 : Pels, met behoud van al het bestaande pijpwerk uitgebreid tot 19 stemmen, verdeeld over 2 klavieren en vrij pedaal.

1978 : Mense Ruiter, kleine dispositiewijziging.

1993 : Verkocht aan de Oud Gereformeerde Gemeente te Doornspijk en door deze gemeente in eigen beheer overgeplaatst.

't *Venster* (periodiek van de plaatselijke kerkgemeente), juli 1993, 5.

[94]

Ter Apel, Protestantse Kloosterkerk

De dispositie is die van na de wijziging van 1932. Het orgel werd in 1905 geplaatst.

Verdere lotgevallen:

1932 : Valckx & van Kouteren, restauratie en verplaatsing.

1995 : Mense Ruiter, restauratie en uitbreiding.

Emmen, Protestantse Grote of Pancratiuskerk

De dispositie is die van na de wijziging van 1931 door Flentrop. Het orgel werd in 1873 door Meijer geleverd.

Verdere lotgevallen :

1949 : Flentrop, wijziging.

1966 : Ottes, wijziging.

2004 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

2005 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

[95]

Onderdendam, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De Dulciaan was gereserveerd.

Verdere lotgevallen :

1958 : Mense Ruiter, restauratie.

1997 : Steendam, restauratie en plaatsing Dulciaan.

[96]

Wijckel, Protestantse Vaste Burchtkerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1900 geleverd.

Verdere lotgevallen :

1985 : Bakker & Timmenga, restauratie en plaatsing Trompet.
Het Orgel 82/1 (1986), 8.

Roordahuizum, Protestantse Vincentiuskerk

De dispositie is die van na de wijziging van 1860.

Verdere lotgevallen :

1995 : Bakker & Timmenga, restauratie.
Peter van Dijk 1997, 19-23.

[97]

Twijzel, Protestantse Petruskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1947 : Bakker & Timmenga, uitbreiding met een Tremulant.
1985 : Bakker & Timmenga, restauratie.

Jan Jongepier, 'Drie gerestaureerde vroeg 20^e-eeuwse orgels', *Het Orgel* 81/10 (1985), 446-450.

Oudeschoot, protestantse Skoatter Tsjerke

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd door Hardorff gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1972 : Verschueren, deelrestauratie.
Orgelnieuws (Heythuysen 1972), 5.

[98]

Sloten [Friesland], Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1934.

Verdere lotgevallen :

1969 : Bakker & Timmenga, demontage in verband met de kerkrestauratie.
1976 : Ahrend, restauratie.

Peter van Dijk, 'Het orgel in de Ned.Herv.Kerk te Sloten (Fr.)', *Het Orgel* 75/6 (1979), 222-225.

Hindeloopen, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van na de werkzaamheden van 1868. Het orgel heeft overigens geen Rugwerk maar een Bovenwerk. De geschiedenis is door Van Meurs niet geheel juist weergegeven. Het instrument werd in 1719 door Kamp gebouwd voor de kerk van Oosterbierum. In 1813 werd het overgeplaatst naar Hindeloopen, waarna Van Dam in 1868 een nieuw binnenwerk plaatste.

Verdere lotgevallen :

1980 : Bakker & Timmenga, restauratie.
Jan Jongepier 2004, 191.

[99]

Bergum, Protestantse Kruiskerk

De genoteerde dispositie is die van voor de werkzaamheden in 1956.

Verdere lotgevallen :

1956 : v.d.Bliek, restauratie.

1965 : Flentrop, wijziging windvoorziening.

2010 : Bakker & Timmenga, restauratie.

Jan Jongepier 2004, 181.

[100]

Middelstum, voormalige Protestantse Hippolytuskerk

De genoteerde dispositie is die van na de werkzaamheden van 1936.

Verdere lotgevallen :

1983 : Mense Ruiter, restauratie.

1986 : Mense Ruiter, uitbreiding met vrij Pedaal.

[101]

Huizinge, Protestantse Johannes de Doperkerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Van Meurs heeft later een notitie toegevoegd n.a.v. de restauratie door Vos.

Verdere lotgevallen :

1960 : Demontage in verband met de kerkrestauratie.

1963 : Herplaatsing

1967 : Vos, herstelling.

1999 : Mense Ruiter, restauratie.

Westeremden, voormalige Hervormde Andreaskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke, al heeft Van Meurs later de hoogte van de Terts aangepast in verband met een wijziging van het orgel.

Het orgel werd door Van Oeckelen gemaakt. Door de aanwezigheid van een binnen het oeuvre van Van Oeckelen (en zonen) niet veel voorkomende neo-gotische kast, raakte Van Meurs kennelijk in verwarring en vroeg hij zich – ten onrechte – af of hier sprake was van een gemoderniseerd front. Op een losse notitie vermeldde Van Meurs dat dit instrument afkomstig was uit de rk Maria Tenhemelopneming te Bedum en na verbouwing door Van Oeckelen in Westeremden geplaatst zou zijn. Dit moet op een misverstand berusten.

Verdere lotgevallen :

19?? : de Terts is in eerste instantie verschoven tot 2 2/3' en later tot 1 3/5' .

1989 : Mense Ruiter, restauratie. Terts weer als 3 1/5' gedisponeerd.

Victor Timmer, 'Rooms-katholiek orgelbezit in Groningen en Drenthe in het midden van de 19^e eeuw', *Het Orgel* 98/1 (2002), 20-31.

[102]

Garsthuizen, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

2015 : Mense Ruiter, demontage en opslag.

Godlinze, voormalige Hervormde Pancratiuskerk

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing van 1919.

Verdere lotgevallen :

1986 : Reil, restauratie, reconstructie naar de situatie van 1785.

[103]

Holwierde, voormalige Protestantse Stephanuskerk

Het orgel werd in 1945 niet vernield, wel liep het forse schade op.

De genoteerde dispositie is die van na de vernieuwing van 1924.

Verdere lotgevallen :

1945 : oorlogsschade.

1950 : kast leeggehaald en van het oxaal verplaatst naar een gaanderij aan westzijde.

1955 : Van Vulpen, nieuw binnenwerk.

1977 : A.H. de Graaf, herstelling.

[104]

Nieuw Scheemda, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die van voor de restauratie van 1968. Van Meurs heeft later aan Hess ontleende gegevens toegevoegd. De mededeling met betrekking tot nieuwbouw door Meijer moet op een misverstand berusten, mogelijk heeft hij Nieuw Scheemda verward met Scheemda.

Verdere lotgevallen :

1968 : Metzler & Edskes, restauratie.

1989 : Edskes, herintonatie.

1991 : Blindvleugels aangebracht, afkomstig van het vroegere orgel van de kerk van Eppenhuizen.

2008 : Edskes, schoonmaak.

Meedhuizen, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het instrument werd in 1906 door Eertman gemaakt.

Verdere lotgevallen :

1985 : Mense Ruiter, windlade-restauratie.

[105]

Uitwierde, Protestantse Dorpskerk

Het Hinkelharmonium werd opgesteld achter het front van het in 1858 geplaatste orgel.

Verdere lotgevallen :

1945 : orgelfront door oorlogsgeweld verloren gegaan.

1975 : plaatsing van het uit Heveskes afkomstige Van Dam-orgel, zie de annotatie op [86].

Oosterwijtwerd, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging van 1950. Van Meurs heeft zijn tekst later aangevuld met gegevens o.m. ontleend aan Broekhuyzen.

Verdere lotgevallen :

1950 : Mense Ruiter, herstelling na waterschade, wijziging.

1996 : A.H. de Graaf, restauratie.

[106]

Warfhuizen, Klooster O.L.V. van de besloten Tuin

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1954 : Mense Ruiter, restauratie, wijziging.

2001 : Cor Dijkstra, herstelling.

Winsum, Protestantse Torenkerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1975 : in eigen beheer gesloopt, historische bestanddelen verkocht.

[107]

Odoorn, Protestantse Margarethakerk

De gegevens over het vroegere orgel heeft Van Meurs vermoedelijk ontleend aan een bijdrage over de kerk in Odoorn in het Nieuwsblad van het Noorden van 20 februari 1937, 29.

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke, met dien verstande dat de Roerfluit 4' van het Hoofdwerk een Roerfluit 8' moet zijn. Later voegde Van Meurs gegevens toe naar aanleiding van de in 1940 uitgevoerde werkzaamheden.

Verdere lotgevallen :

1971 : Opten & Verschueren, restauratie.

Wedde, Protestantse kerk

In 1904 werd boven de toegang een galerij aangebracht, waarop een groot harmonium werd geplaatst. Of dit hetzelfde instrument is als door Van Meurs bedoeld is onduidelijk.

Verdere lotgevallen :

Onbekend

1979 : Flentrop, nieuw orgel.

De Wilp, Protestantse kerk

Het orgel werd in 1809 door Gerstenhauer gemaakt voor de Doopsgezinde kerk van Hoorn; in 1831 breidde Knipscheer het uit met een Bovenwerk (een oud huisorgel); in 1871 plaatste Hardorff het instrument – zonder de Bovenwerkuitbreiding – in De Wilp.

De genoteerde dispositie is die van voor de restauratie van 1976. Op de sleep van de 1-sterke Cornet stond voor die tijd een Bourdon 16' disc.

Verdere lotgevallen :

1932 : Sijbesma, herstelling

1949 : Reil, herstelling.

1976 : Haarsma, restauratie, wijziging.

[108]

Zevenhuizen, Protestantse kerk

Het harmonium werd in 1900 aangeschaft

Verdere lotgevallen :

Geen. Het instrument is nog wel aanwezig, maar de diensten worden begeleid op een elektronisch instrument.

Met dank aan Victor Timmer, die mij deze informatie verstrekke.

Sappemeer, Doopsgezinde kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging in 1935.

Verdere lotgevallen :

1990 : Mense Ruiter, afronding laatste restauratiefase, wijziging.

[109]

Meeden, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van 1751.

Verdere lotgevallen :

2010 : Momenteel in restauratie bij Van Eeken.

Westerlee, voormalige Hervormde Joriskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel is in 1873 gebouwd. Later voegde Van Meurs in de kantlijn een gegeven met betrekking tot de plaatsing van het vroegere orgel toe.

Verdere lotgevallen :

Geen.

[110]

Rottum, voormalige Hervormde Julianakerk

In 1862 plaatste Lohman een oud huisorgel in het vroegere kerkgebouw. Op een aantal pijpen komt het jaartal 1836 voor. In 1889 bracht Doornbos het instrument over naar het nieuwe kerkgebouw en voorzag het van een nieuwe kast. De genoteerde dispositie is die van 1862.

Verdere lotgevallen :

1979 : Haarsma, herstelling windvoorziening.

2002 : Baar & Medendorp, restauratie lade en completering pijpwerk met materiaal van elders.

Eppenuizen, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is in eerste instantie die van voor de wijziging van 1943. De correcties hebben betrekking op de veranderingen in dat jaar.

De historie van dit orgel is in nevelen gehuld. Bekend is dat Lohman in 1861 een gebruikt orgel plaatste. Vermoedelijk heeft dit orgel bij plaatsing in het huidige kerkgebouw, dan wel later, een nieuwe kast gekregen.

Verdere lotgevallen :

1976 : Kerk buiten gebruik gesteld.

1990 : Mense Ruiten, demontage en opslag.

Oosternieland, voormalige Hervormde Nicolaaskerk

Dit kabinetorgel is in 1805 door Van Gruisen gemaakt. De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing van 1928.

Verdere lotgevallen :

1938 : J.W. Dekker, herstelling.

1946 : Vegter, herstelling.

1965 : Mulder, herstelling

1990 : Reil, reconstructie naar de situatie van 1805.

Stitswerd, voormalige Hervormde Georgiuskerk

Verdere lotgevallen :

Bakker & Timmenga heeft diverse afgebroken tongen vervangen.

[111]

Broek in Waterland, Protestantse Nicolaaskerk

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing in 1929 door A. Bik. Het orgel werd in 1832 gebouwd door Beekes.

Verdere lotgevallen :

1989 : Flentrop, restauratie en gedeeltelijke reconstructie.

Uithuizen, Doopsgezinde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel is in 1916 gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1999 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

[112]

Amsterdam-Osdorp-Sloten, Protestantse Sloterkerk

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing in 1934 door Verweij.

Verdere lotgevallen :

1964 : opgelopen schade a.g.v. torenrestauratie.

1964 : Fonteyn, herstelling en dispositiewijziging.

1980 : Leeftang, restauratie, reconstructie van de toestand van 1851.

Gerard Leegwater, *De orgelmakers Knipscheer* (typoscript Utrecht 1993), 91-92.

Rotterdam, Rooms-Katholieke H.Laurentiuskathedraal

De genoteerde dispositie is die van na de plaatsing in de H.Ignatiuskerk (later verheven tot H.Laurentiuskathedraal) in 1904.

De vermelding O.L.V.-kerk is onjuist, in die kerk stond het orgel tot 1904.

Verdere lotgevallen :

1939 : Strunk, herstelling.

1956 : Valckx & van Kouteren, wijziging.

1968 : kerk gesloten. Orgel door Steevens overgebracht naar de St.-Augustinuskerk van Lutterade-Krawinkel.

1992 : Verschueren, restauratie.

Jan van Bommel 1965, 98.

Hans van der Harst, 'Het Loret/Maarschalkerweerd-orgel in de Sint Augustinuskerk te Geleen-Lutterade', *Het Orgel* 90/4 (1994), 143-152.

[113]

IJmuiden, voormalige Hervormde Bethlehemkerk

De genoteerde dispositie is die tussen 1933 en 1960. Het orgel is door H.W. Flentrop gebouwd in 1930 en werd in 1933 gewijzigd door hem in IJmuiden geplaatst.

Verdere lotgevallen :

1943 : Flentrop, demontage in verband met het door de bezetter inrichten van het 'Sperrgebiet'. Het orgel werd opgeslagen in de Noorderkerk te Hoorn.

1948 : Flentrop, plaatsing in het gebouw voor Christelijke belangen (ook wel 'Jeugdkerk') te IJmuiden.

1960 : Fonteyn & Gaal, plaatsing in de nieuwe Bethlehemkerk te IJmuiden, wijziging.

2005 : Kerk gesloten, materiaal van het orgel is gebruikt ten behoeve van twee andere

instrumenten.

Jan Jongepier, '75 jaar Flentrop Orgelbouw' (Zaandam 1978), 51-52.

Internetsite www.flentrop.nl, geraadpleegd 17 november 2015.

Zaandam, Protestantse Westzijderkerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging van 1936. De correcties geven de wijzigingen uit dat jaar aan. Het orgel werd in 1711 door Duyschot gebouwd. In 1900 voorzag Steenkuyl het van een nieuw binnenwerk.

Verdere lotgevallen :

1976 : Flentrop, reconstructie naar de situatie van 1711, met toevoeging van enkele manuaalstemmen en een vrij Pedaal.

J. Boogaard, 'Het orgel in de Ned. Herv. Westzijderkerk te Zaandam', *Kerk en Muziek* 26/4 (1977), 7-14.

[114]

Rotterdam, Gereformeerde Nieuwe Oosterkerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1940 : Bij het bombardement van Rotterdam op 14 mei verwoest.

Jan van Bommel 1965, 116-117.

[115]

Oldekerk, Protestantse (Gereformeerde) kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1927 geplaatst.

Verdere lotgevallen :

1967 : Harkema, demontage.

1968 : Harkema, plaatsing in de Geref. kerk vrijgemaakt te Sauwerd, uitgebreid met 2^e klavier.

1983 : verkocht aan een particulier. Enig materiaal is in een huisorgel verwerkt.

Ulrum, Protestantse (Gereformeerde) kerk

De genoteerde dispositie is die van na de uitbreiding van 1900. Het orgel werd in 1889 door Van Dam gemaakt.

Verdere lotgevallen :

1967 : Mense Ruiters, restauratie, uitbreiding met Dwarswerk en vrij Pedaal.

[116]

Leeuwarden, Protestantse Jacobijnerkerk

De genoteerde dispositie is die tot de wijziging van 1938. De correcties erop hebben betrekking op de wijzigingen in dat jaar.

Verdere lotgevallen :

1941 : Vaas & Bron, herstelling.
1944 : Vaas & Bron, herstelling.
1978 : Bakker & Timmenga, restauratie.
1989 : Bakker & Timmenga, herstelling.
1996 : Bakker & Timmenga, herstelling.
Jan Jongepier 2004, 196.

DEEL 3

[117]

Uithuizen, Rooms-Katholieke H.Jacobuskerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging in 1977. Het orgel werd in 1908 door Maarschalkerweerd & Zoon gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1977 : J. Vermeulen, restauratie, wijziging.
1996 : Steendam, herstelling.

Borger, Protestantse Willibrorduskerk

De genoteerde dispositie is die van voor de restauratie van 1979. Het orgel werd in 1852 door Freytag gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1975 : orgel gedemonteerd in verband met de kerkrestauratie.
1979 : Leeftang, restauratie, wijziging.

[118]

Grollo, Protestantse kerk

Geen verdere informatie bekend.

1983 : Ruiter plaatst een oud orgel (van Leeuwen, 1934), afkomstig uit de kerkzaal van de Psychiatrische Inrichting 'Licht en Kracht' te Assen.
De Mixtuur, nr. 44 (1983), 574, Kroniek.

Westerbork, Protestantse Stefanuskerk

De dispositie is die van voor de restauratie in 1953. De aanvullingen op de tekst hebben betrekking op de werkzaamheden in dat jaar. Het orgel werd in 1726 door Chr. Müller gebouwd voor de Herv. kerk van Beetgum. Van Oeckelen plaatste het in 1862 te Westerbork.

Verdere lotgevallen :

1987 : A.H. de Graaf, restauratie.
Jan Jongepier, 'Het orgel in de hervormde kerk te Westerbork', *Het Orgel* 84/1 (1988), 23-30.
Meidert van der Galiën, 'Müller en Schwartzburg – vondsten en vragen', *De Mixtuur*, nr. 26 (1978), 629-630.

[119]

Rolde, Protestantse Jacobuskerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging van 1954. Op het tweede klavier is de Prestant 4' vergeten en is de Spitsfluit 4' alléén in de discant. Het instrument is rond 1820 vermoedelijk door Ambrost gebouwd voor een nog onbekende locatie. In 1847 plaatste Langendijk het, in opdracht van Van Oeckelen, te Rolde.

Verdere lotgevallen :

1981 : Koch, restauratie, wijziging.

2002 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

2012 : Mense Ruiter, afronding restauratie.

[120]

Ten Boer, Protestantse Kloosterkerk

De genoteerde dispositie is die van voor de wijziging in 1946. De correcties/aanvullingen hebben betrekking op de activiteiten in dat jaar. Het orgel werd in 1894 door Doornbos gemaakt.

Verdere lotgevallen :

1982 : Mense Ruiter, restauratie, wijziging.

Lellens, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is vermoedelijk die van 1860. In dat jaar plaatste Dik een kabinetorgel van de hand van Freytag.

Verdere lotgevallen :

1949 : Holtman & Leemhuis, herstelling.

2014 : Mense Ruiter, restauratie.

[121]

Zuidlaren, Protestantse Dorpskerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging in 1936. Het orgel werd in 1787 door Meere gemaakt voor de Hervormde kerk van Beusichem en werd in 1859 door Van Oeckelen in Zuidlaren geplaatst.

Verdere lotgevallen ;

19?? : dispositiewijziging.

1981 : Blank, restauratie, reconstructie naar de toestand van 1845.

Vierhuizen, Protestantse Dorpskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1892 gebouwd.

Verdere lotgevallen :

2007 : Mense Ruiter, restauratie.

[122]

Kollumerzwaag, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1940 : Bakker & Timmenga, demontage in verband met werkzaamheden aan het kerkgebouw.

1940 : Bakker & Timmenga, herplaatsing.

1950 : Bakker & Timmenga, herstelling

1980 : Haarsma, restauratie.

Jan Jongepier 2004, 195.

Organist & Eredienst 1981, nr 1, 17.

Grijpskerk, Protestantse kerk, locatie Nic.Grijpstraat

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De later aangebrachte wijzigingen hebben betrekking op de werkzaamheden uit 1938.

Verdere lotgevallen :

1967 : Leefflang, nieuw orgel. Het Rohlfing orgel is in handen gekomen van Bak die het heeft verwerkt in een orgel voor de Hervormde kerk van Zuiderwoude.

Gerard Verloop, *Het orgel van Zuiderwoude* (Schagen 2000), 10.

[123]

Lochem, Protestantse Gudulakerk

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing van 1933, al is op het Hoofdwerk de Gedekt 8' niet vermeld. Het orgel werd in 1807 door Nolting gebouwd en in 1916 door Standaart van een nieuw binnenwerk voorzien. Van Leeuwen voorzag het instrument van een nieuw front in open opstelling.

Verdere lotgevallen :

1978 : Flentrop, plaatsing van een gerestaureerd orgel, in oorsprong gemaakt voor de Dominicanerkerk van Alkmaar. Het hier beschreven orgel afgebroken.

Hans van Os 2004, 123-124.

Kloosterburen, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1993 : Bakker & Timmenga, afsluiting derde en laatste restauratiefase.

[124]

Hornhuizen, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die van voor de restauratie van 1962. Het orgel is in oorsprong een huisorgel dat in 1820 door het Instituut tot Onderwijs van Blinden uit Amsterdam is

aangekocht. In 1833 is het in Hornhuizen geplaatst. Rond 1900 verwijderde Doornbos het Onderwerk en plaatste dit als zelfstandig orgel in de Doopsgezinde kerk van Noordhorn. De verwijzing naar een Vrijmetslaarsloge van Amsterdam moet op een misverstand berusten.

Verdere lotgevallen :

1962 : Vierdag, restauratie en dispositiewijziging.

1997 : Restauratie van de beide beschadigde musicerende engelen op de zijtorens.

Oudkerk, Protestantse Pauluskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1882 gemaakt.

Verdere lotgevallen :

2002 : Bakker & Timmenga, restauratie.

Jan Jongepier 2004, 176.

[125]

Oenkerk, Protestantse Mariakerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1871 door Van Oeckelen gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1976 : Vos, restauratie.

2005 : Bakker & Timmenga, restauratie.

Garhard Bakker, 'Van Oeckelenorgel uit 1871 in Oentsjerk gerestaureerd', *Friesch Dagblad*, 4 maart 2005.

Engelbert, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1972 : Bos, schoonmaak.

1991 : Flentrop, herstelling.

2005 : gaanderij verdiept waardoor het Flentrop-orgel visueel meer naar achteren is komen te staan.

2013 : Flentrop, restauratie. Orgel weer vooraan op de verdiepte gaanderij geplaatst.

[126]

Scheemda, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1939.

Verdere lotgevallen :

1982 : Mense Ruiters, deelrestauratie.

1987 : Mense Ruiters, deelrestauratie, invulling gereserveerde plaatsen.

1992 : Mense Ruiters, wijziging Trompet 8'.

[127]

Oosterhesselen, Protestantse kerk

Het orgel werd door J.M.W. Stoker & N.A. van Dam gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1982 : overgeplaatst naar Kampen, Gereformeerde Gemeente, zaal 'de Beukelaar'. Tevens vergroot met een 2^e manuaal en vrij Pedaal.

Groningen, Martinikerk, koororgel

De genoteerde dispositie is die van na de plaatsing in 1939. Het orgel werd door Le Picard gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1962 : Mense Ruiter, demontage in verband met de kerkrestauratie.

2001 : Verschueren, restauratie.

[129]

Oudeschans, voormalige Hervormde kerk

Boven de preekstoel is een balkon getimmerd, waarop een orgelfront geschilderd is.

Bad Nieuweschans, Protestantse Garnizoenskerk

Geen verdere informatie bekend.

In 1925 plaatst Bergmeijer een in 1871 door Knipscheer gebouwd orgel, afkomstig uit de Gereformeerde kerk A te Schoonhoven.

Verdere lotgevallen:

2008 : Van der Putten, restauratie en dispositiewijziging.

Surhuisterveen, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1928 door N.V. vh Van Dam geleverd, maar was door Dekker gemaakt.

Verdere lotgevallen :

1982 : Bakker & Timmenga, nieuw orgel.

Het Orgel 80/2 (1984), 48.

Oudega, Protestantse Agathakerk

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing van 1922. Het orgel werd in 1875 door van Dam gemaakt en in 1922 door Bakker & Timmenga met een bovenwerk vergroot.

Verdere lotgevallen :

1989 : Haarsma, restauratie en dispositiewijziging.

De Mixtuur, nr. 70 (1992), 564-565, Kroniek.

[130]

Nijega, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

2003 : Bakker & Timmenga, restauratie.

De Orgelkrant 8/12 (2003), 9.

Woltersum, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1894 gemaakt.

Verdere lotgevallen :

1969 : Mense Ruiter, herstelling.

2006 : Mense Ruiter, deelrestauratie.

[131]

Garrelsweer, voormalige Protestantse Oude Kerkje

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1922 als gebruikt instrument door Holtman & Leemhuis in opdracht van Rohlfing geplaatst.

Verdere lotgevallen :

1980 : Van Zanten & Bosma, restauratie.

Mensingeweer, voormalige Hervormde Michaëlskerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1867.

Verdere lotgevallen :

1982 : van Vulpen, schoonmaak en herstelling.

1995 : Mense Ruiter, herstelling snijwerk.

2003 : Schijnpositief verwijderd.

2011 : Mense Ruiter, conserverende restauratie.

[133]

Deze pagina begint met een notitie over een restauratie in 1940 waarvan onduidelijk is of die bij de beschrijving van Mensingeweer of Groningen hoort.

Groningen, voormalige Zuiderkerk (Baptistenkerk)

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De correcties hebben betrekking op de wijzigingen in 1940.

Verdere lotgevallen :

1950 : Mateboer in opdracht van Mense Ruiter, dispositiewijziging.

1971 : Binnenwerk gedemonteerd ten gunste van de luidsprekers van een elektronisch orgel.

2012 : Laatste restanten weggehaald in het kader van de kerkrenovatie. In het gebouw zijn nu appartementen aangebracht.

Peter van Dijk, 'Het kan verkeren ....', *Het Orgel* 100/4 (2004), 27-46.

Zuidhorn, Protestantse Gastkerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1955 : In verband met de sluiting van de kerk aangekocht door Harkema.

[134]

Hollum, Protestantse Magnuskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. De correcties hebben betrekking op de uitbreiding in 1978.

Verdere lotgevallen :

±1960 : Faber, herstelling.

1978 : Reil, uitbreiding met 2° klavier.

2003 : Mense Ruiter, restauratie .

De Orgelkrant 8/10 (2003), 10-11.

Groningen, O.L.V.-, Jezuïten- of Paterskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke, echter het pedaal had geen Bourdon 8'.

Op p. [28-29] is dit orgel ook vermeld.

Verdere lotgevallen :

Zie de annotatie op [28-29].

[135]

Sleen, Protestantse Dorpskerk

Geen verdere informatie bekend.

1949 : Hoogenboezem, plaatsing van een Vollebregt-orgel uit 1846.

Nieuw-Beerta, voormalige Hervormde kerk

Zie de annotatie op [138].

[136]

Winschoten, Lutherse kerk

Verdere lotgevallen :

1975 : A.H. de Graaf, restauratie.

Zijldijk, Doopsgezinde kerk

Verdere lotgevallen :

1935 : Mulder, plaatsing in de Menkemaborg te Uithuizen.

1983 : Restauratie kast.

2011 : Mense Ruiter, restauratie.

[137]

Zuurdijk, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Op 8 december 1979 bezocht Van Meurs dit orgel in opdracht van de STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN, in verband met opgelopen inwateringsschade.

Verdere lotgevallen :

2010 : Elbertse, restauratie.

Oostermeer, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

1980 : Haarsma, restauratie en uitbreiding.

Jan Jongepier 2004, 184.

[138]

Solwerd, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is die van na de plaatsing in 1942.

Verdere lotgevallen :

1993 : Veger & Van der Putten, herstelling.

NieuwBeerta, voormalige Hervormde kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel is in 1857 gebouwd.

Verdere lotgevallen :

2015 : Van der Putten, restauratie.

[139]

Bovensmilde, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die uit de periode 1897-1988. Het orgel is in 1684 gebouwd voor de Waalse Kerk van Kampen, mogelijk door Cloutman. In 1897 plaatste Proper het in Bovensmilde.

Verdere lotgevallen :

1968 : Opten, herstelling.

1988 : Reil, restauratie.

Auke Vlagstra, 'Drie viervoets-orgels uit de periode 1680-1725', *Het Orgel* 106/1 (2010), 20-35.

Zijldijk, Doopsgezinde kerk

De genoteerde dispositie was de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1935 gebouwd.

Verdere lotgevallen :

197? : Mense Ruiters, herstelling.

2005 : Gesloopt.

2006 : Feenstra, nieuw orgel.

[140]

Groningen, St.-Jozefkathedraal, koororgel

De genoteerde dispositie was de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1944 gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1958 : Adema, herstelling.

200? : gesloopt.

2003 : plaatsing van twee van elders afkomstige instrumenten bij resp. het Jozef- en het Maria-altaar

[141]

Stedum, Protestantse Bartholomeuskerk

De genoteerde dispositie is die in 1944. De correcties hebben betrekking op de wijzigingen van 1946.

Verdere lotgevallen :

Zie de annotatie op blz. [19].

[142]

Vledder, Protestantse Johannes de Doperkerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke, al is de aanwezige Cornet I-III niet vermeld. Het orgel werd in 1905 door Van den Bijlaardt gebouwd voor de Oosterkerk van Rotterdam en werd in 1931 geplaatst.

Verdere lotgevallen :

1954 : Reil, verplaatsing tegen de torenwand, dispositiewijziging.

1976 : binnenwerk gesloopt, elektronisch orgel geplaatst.

1984 : achter het front een gebruikt Standaard-orgel geplaatst.

1999 : BAG, nieuw orgel; oude front ingenomen.

Groningen, voormalige Zuiderkerk (Baptistenkerk)

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging in 1950.

Verdere lotgevallen :

Zie de annotatie op blz. [133].

[144]

Nieuwolda, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is die van na de werkzaamheden van 1950.

Verdere lotgevallen :

Zie de annotatie op blz. [61].

[145]

Woldendorp, Protestantse Petruskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke en is kennelijk door Van Meurs genoteerd tijdens zijn bezoek van 20 mei 1953.

Verdere lotgevallen :

Geen.

Bozum, Protestantse Martinuskerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1911.

Verdere lotgevallen :

1941 : Vaas & Bron, gedemonteerd in verband met de kerkrestauratie en later herplaatst.

196? : Eppinga, herstelling.

1986 : Bakker & Timmenga, herstelling.

2012 : Bakker & Timmenga, restauratie.

Jan Jongepier 2004, 179.

Internetsite www.orgelnieuws.nl, geraadpleegd 3 januari 2014.

[146]

Wieuwerd, Protestantse Nicolaaskerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging in 1860, toen Van Dam een Bovenwerk aanbracht. De aanwezige Fluit 4' van het Hoofdwerk is door Van Meurs niet vermeld.

Verdere lotgevallen :

1970 : Eppinga, start restauratie.

1973 : Flentrop, restauratie.

Jan Jongepier 2004, 213.

Sloten [Friesland], Protestantse kerk

Zie de annotatie op blz. [98].

[147]

Zelhem, Protestantse Lambertikerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

2003 : Reil, schoonmaak Hoofdwerk en bescheiden herintonatie.

Internetsite www.lambertikerk.nl, geraadpleegd 1 maart 2005.

[148]

Silvolde, Protestantse Mauritiuserk

De genoteerde dispositie is die van de periode 1952-1975. Het orgel werd in 1855 door Naber gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1975 : Flentrop, restauratie en reconstructie naar de situatie van 1855.

Han van Os 2004, 139-140.

Bierum, voormalige Protestantse Sebastiaanskerk

Zie de annotatie op blz. [38].

[149]

Zweeloo, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het ontbrekende registerplaatje was van de Viola di Gamba 8'. Het orgel is in 1904 gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1976 : Opten, herstelling.

2013 : Reil, restauratie.

Leermens, voormalige Protestantse Donatuskerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke.

Verdere lotgevallen :

Geen.

[150]

Holwierde, voormalige Protestantse Stephanuskerk

De genoteerde dispositie is die van 1955. Het jaartal 1950 heeft betrekking op de verwijdering van het oude binnenwerk en verplaatsing van de kast naar de westkant.

Verdere lotgevallen :

Zie de annotatie op blz. [103].

Westerbork, Protestantse Stephanuskerk

Zie de annotatie op blz. [118].

Blessum, Protestantse Mariakerk

De genoteerde dispositie is die van de periode ±1900-1997. Het orgel werd in 1659 door Meynderts gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1997 : Bakker & Timmenga, restauratie naar de situatie van 1789 met handhaving van een Viola di gamba 8' uit 1809 en de balg uit ±1900.

Peter van Dijk 1997, 19-23.

[151]

Tzum, Protestantse Johanneskerk

De genoteerde dispositie is die van de periode 1919-1985.

Verdere lotgevallen :

1985 : Reil, restauratie en reconstructie van de oorspronkelijke toestand.

Jan Jongepier, 'Het orgel in de Hervormde kerk van Tzum', *Het Orgel* 82/11 (1986), 415-422.

Ried, Protestantse Walburgiskerk

De genoteerde dispositie is die van na de wijziging van 1829. Het orgel werd in 1713 door Fransen gemaakt.

Verdere lotgevallen :

1996 : Steendam, restauratie windlade.

Mondelinge informatie Sicco Steendam.

[152]

Dongjum, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1848 door Van Dam gemaakt met gebruikmaking van ouder materiaal. Het instrument bevat veel meer pijpwerk uit 1848 dan de twee registers die door Van Meurs als 'nieuwer' zijn aangeduid.

Verdere lotgevallen :

1986 : Steendam, schoonmaak, herstelling.

Jan Jongepier 2004, 183.

Boksum, Protestantse Margarethakerk

De genoteerde dispositie is die van na de verbouwing van 1913. Het orgel werd in 1675 door Jan Harmens Kamp gebouwd en in 1726 door Franssen van een rugpositief voorzien.

Verdere lotgevallen :

2013 : Pels & van Leeuwen, restauratie

Aart van Beek, *De restauratie van het orgel in de Sint Margarethakerk te Boksum 2011-2013*, uitg.

STICHTING ALDE FRYSKE TSJERKEN, 2013.

[153]

Gasselternijveen, Protestantse kerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke, al is hierin de Holpijp 8' vergeten. Het orgel werd in 1900 door Van Oeckelen geplaatst en is het vroegere Freytag-Rugwerk (1852) van de Lutherse kerk van Groningen.

Verdere lotgevallen :

2009 : Mense Ruiters, restauratie.

Wehe den Hoorn, voormalige Hervormde kerk

Van Meurs noteerde deze dispositie tijdens een werkbezoek van de orgelcommissie van de STICHTING OUDE GRONINGER KERKEN op 8 december 1979.

Verdere lotgevallen :

Zie de annotatie op blz. [82].

[154]

Stadskanaal-Oost, Protestantse Oosterkadekerk

De genoteerde dispositie is de oorspronkelijke. Het orgel werd in 1876 gebouwd.

Verdere lotgevallen :

Geen

Middelstum, Doopsgezinde kerk

De genoteerde dispositie is die van na de restauratie van 1984. De Holpijp 8' b/d is niet vermeld. Het instrument is voor 1760 door Onderhorst gemaakt met gebruik met een lade en pijpwerk van Duyschot.

Verdere lotgevallen :

Geen.

[155]

Assen, Christelijke Gereformeerde kerk

De vermelde dispositie is die uit 1945.

Verdere lotgevallen :

1980 : orgel vermoedelijk samen met het kerkgebouw gesloopt.

[156]

Appingedam, Gereformeerde kerk vrijgemaakt

De genoteerde dispositie is een ontwerp en is niet op deze wijze uitgevoerd. Het vroegere orgel was niet door Eertman, maar door Van der Molen gebouwd.

Verdere lotgevallen :

1949 : Pels, nieuw orgel met gebruikmaking van pijpwerk en windladen van het oude orgel.

2011 : kerkgebouw is overgegaan in handen van de Gereformeerde kerk vrijgemaakt.

[157]

Een, Protestantse (Gereformeerde) kerk

De genoteerde dispositie is die na plaatsing in Een in 1928.

Verdere lotgevallen :

±1952 : De Wit, verbouwing tot elektro-pneumatisch unit-orgel.

1983 : BAG, nieuw orgel.

Ezinge, voormalige Gereformeerde Eben-Haëzerkerk

Het betreft hier geen eigen beschrijving maar uitsluitend een knipsel uit een onbekende krant uit juli 1953.

Verdere lotgevallen :

1958 : Kamphuis, verplaatsing speeltafel.

±1975 : Verschueren, wijziging.

±1990 : Kuiper, wijziging.

2007 : Kerk buiten gebruik gesteld.

2013 : De Wit, met gewijzigd front herplaatst in Kralendijk [Bonaire], St.-Bernardokerk.

[158]

Groningen, voormalige Hervormde Der Aakerk, hoofdorgel

De genoteerde gegevens hebben betrekking op een fantasie-ontwerp met het Der Aa-kerk-orgel als uitgangspunt (zie Hoofdstuk VII).

[165]

Edam, Protestantse Nicolaaskerk, hoofdorgel

De genoteerde dispositie is die van na de restauratie van 1934. Op het Hoofdwerk ontbreekt de Octaaf 4'. Van Meurs bespeelde dit orgel in augustus 1939.

Verdere lotgevallen :

1980 : Flentrop, restauratie en reconstructie naar de situatie van 1716.

Jan Jongepier, Hans van Nieuwkoop en Willem Poot, *Orgels in Noord-Holland* (Schoorl 1996), 201-202.

[166]

Scherpenzeel, Protestantse Antoniuskerk

Het is onduidelijk welke bron Van Meurs heeft gebruikt, want het bestond niet meer op het moment dat hij deze gegevens noteerde.

Verdere lotgevallen :

1945 : verwoest toen de Duitsers de kerktoren opbliezen.